

I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA BAFRA'DA BİR KAYMAKAM SUİKASTI: OSMAN ZÜHTÜ BEY HADİSESİ (1915)*

*Emin GÜNAYDIN***

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde taşra yönetimindeki sorunlar ve yerel güç odaklarıyla merkezi otorite arasındaki çatışmalar, Bafra Kaymakamı Osman Zühtü Bey'in trajik ölümüyle somut bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. I. Dünya Savaşı yıllarında Bafra'ya atanan genç ve idealist kaymakam Osman Zühtü Bey, bölgedeki Rum çeteleriyle ve yerel eşrafla yaşadığı mücadelelere sonucunda bir suikasta kurban gitmiştir. Savaş yıllarında Bafra'da Rum çetelerinden kaynaklanan ciddi güvenlik sorunları yaşanmaktaydı. Osman Zühtü Bey'in en önemli görevlerinden biri, bu çetelerle mücadele etmektir. Ancak onun öldürülmesi yalnızca Rum çeteleriyle ilgili değildir; daha önce yerel eşrafla yaşadığı sorunların da bu olayda etkili olduğu görülmektedir. Bu suikast Osmanlı taşrasındaki idari yapının zayıflığını, yerel güç odaklarıyla merkezi idare arasındaki çatışmaları ve adalet sistemindeki çarpıklıkları gözler önüne seren çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Bu çalışma Osmanlı Arşivi'nde yer alan Osman Zühtü Bey cinayeti ve cinayet sonrasında yürütülen soruşturmaya dair belgelerden hareketle söz konusu cinayet hakkında değerlendirmeler yapmayı ve savaş yıllarında Bafra havalisinde yaşanan gelişmeler hakkında literatüre katkı sunmayı amaçlamıştır.

Anahtar Sözcükler: I. Dünya Savaşı, Bafra, Rum Çeteler, Yerel Eşraf, Osman Zühtü Bey, Hacı Osman Efendi

THE ASSASSINATION OF A DISTRICT GOVERNOR IN BAFRA DURING WORLD WAR I: OSMAN ZÜHTÜ BEY INCIDENT (1915)

ABSTRACT

The tragic death of Osman Zühtü Bey, the district governor of Bafra, stands as a concrete example of the problems within the provincial administration and the conflicts between local power centres and the central authority during the final years of the Ottoman Empire. A young and idealistic official appointed to Bafra during World War I, Osman Zühtü Bey was assassinated as a result of his confrontations with Greek gangs and local notables in the region. Throughout the war years, Bafra suffered from severe security problems due to the activities

* Gönderim Tarihi: 22.02.2025.Kabul Tarihi: 28.02.2025.

** Tarih Öğretmeni, Atakent Final Akademi Fen ve Anadolu Lisesi, SAMSUN, gunaydinemin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2606-526X.

of Greek armed groups, and one of Osman Zühtü Bey's primary responsibilities was to suppress these insurgents. However, the evidence suggests that his assassination was not solely linked to these gangs but was also closely related to his disputes with influential local figures. The murder of Osman Zühtü Bey thus offers a compelling case study illustrating the fragility of the Ottoman provincial administrative system, the tension between local elites and central authority, and the shortcomings of the judicial process. This study aims to examine the assassination of Osman Zühtü Bey in light of the documents produced during the subsequent investigation preserved in the Ottoman Archives, thereby contributing to the historiography of regional developments during the wartime period.

Keywords: World War I, Bafra, Greek Gangs, Local elites, Osman Zühtü Bey, Hacı Osman Efendi

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde taşra idaresinde yaşanan sorunlar, devletin merkezi otoritesinin zayıflaması ve yerel güç odaklarının etkisinin artmasıyla daha belirgin hale gelmiştir. Bilindiği gibi 18. Yüzyılda devlet otoritesinin zayıflamasında, eşraf ve ayanın önemli bir yeri vardı. Bu nedenle II. Mahmud döneminden itibaren taşradaki yerel güç odaklarına karşı sıkı bir mücadele başlamış ve bunların gücü önemli oranda kırılmıştır. Merkezi devleti güçlü ve hâkim kılmaya odaklanan bu devlet politikaları Tanzimat döneminde de takip edilmeye devam etti. Devlet ve halk münasebetlerinde aracıları ortadan kaldırmaya çalışan Tanzimat reformları yerel eşraf ve ayanın gücünü biraz daha sınırlandırmaya gayret etti. Bu süreçte taşrada oluşturulan ve önemli bir kısmını merkezden atanan memurların oluşturduğu meclisler yerel güç odaklarının nüfuzunu azaltan en önemli kurumlar olmuştur. Merkezin gücünü oluşturan bu bürokrasi vasıtasıyla taşralara yayılması yerel güç odaklarının nüfuzunu dengelemeye çalıştı. Ancak merkezi idare yerel unsurların iş birliği olmadan sadece devletim imkanları ile etkili bir taşra idaresi icra edemeyeceğini biliyordu. Bu minvalde Tanzimat döneminden itibaren taşra elitlerinin tesis edilen meclisler vasıtası ile bu kez yeni idari mekanizmada da kendilerine yer bulmaya devam ettikleri söylenebilir. Bu merkezileşme eğilimi II. Abdülhamid ve sonraki dönemde de devam etmiş olsa da yerel eşraf nişan ve taltifat gibi daha belirgin bazı uygulamalar ile taşra idaresine entegre edildi. Bu mahalli ileri gelenler her ne kadar yeni sisteme entegre olsalar da eskiden beri sahip oldukları âdem-i merkezîyetçi eğilimi sürdürmeye ve bundan dolayı yerel yönetim ile zaman zaman çatışmalar yaşamaya devam etmiştir. Bu haliyle merkezi idare açısından yerel eşraf dönem dönem müspet veya menfi bir unsur olarak varlığını devam ettirdi. Bu bakımdan geç dönem Osmanlı taşra idaresinde yerel eşrafın merkezi idare ile

olan münasebetlerini tam olarak anlayabilmek için eşrafın dönüşümü, değişen ekonomik olanakları ve sahip oldukları iktidar ilişkileri hakkında daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.¹

Taşra idaresinde Tanzimat'ta itibaren zaman zaman yerel idarecileri hedef alan şiddet olaylarının yaşandığı bilinmektedir. Bu olaylar memurların görev mahalline, dönemin şartlarına ve merkezi idarenin buralarda ne derece yerleşmiş olmasına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu konuda güzel bir örnek Sındırgı'nın yeni bir kaza olarak teşkil edilmesinden sonraki ilk kaymakam Süleyman Efendi'nin 15 Eylül 1885 tarihinde tütün kaçakçısı İsmailoğlu Halil İbrahim tarafından vurulmasıdır. Bu olayda yerel eşraf ile kaza yönetimi arasındaki çıkar çatışmaları belirgin şekilde ön plana çıkmaktadır. Yerel idarecileri hedef alan bu cinayetin ve bu çalışmaya konu olan Osman Zühtü Bey cinayetinin dönemin sosyo-politik yapısını açığa çıkaran farklı yönleri bulunmaktadır. Bu olayların genellikle imparatorluk merkezine uzak kazalarda meydana gelmeleri, merkezi otorite ile yerel güçler arasındaki gerilimleri de gözler önüne sermiştir. Aynı zamanda, 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı toplumundaki siyasi ve toplumsal çatışmalar ile farklı gruplar arasındaki mücadeleleri somutlaştıran birer örnek de teşkil etmektedir. Bu tür olaylar, yerel düzeydeki güç mücadelelerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme ve merkezîyetçilik süreçleri üzerindeki etkilerini incelemek için önemli bir çerçeve sunmaktadır.²

Taşra idaresinde var olagelen bu yerel eşrafın gücü özelliklerde savaşlar gibi olağanüstü koşullarda daha da belirgin bir hale gelmiştir. Bu bağlamda özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde asayiş sorunları ve idari zorluklar sıkça yaşanmıştır. Bu bağlamda, Bafra Kaymakamı Osman Zühtü Bey'in suikast sonucu hayatını kaybetmesi, Osmanlı taşrasındaki idari yapının kırılganlığını ve güvenlik sorunlarını gözler önüne seren çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Osman Zühtü Bey'in hayatı ve görev süreci, Osmanlı taşra idaresinin karşılaştığı zorlukları anlamak açısından önemli bir vaka sunmaktadır. 1914 yılında Bafra'ya kaymakamı atanan Osman Zühtü Bey, genç yaşına rağmen idealist bir şekilde görevini ifa etmeye çalışmış, ancak yerel eşraf ve Rum çeteleriyle yaşadığı çatışmalar neticesinde trajik bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Bu olay, yalnızca bireysel bir trajedi değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimindeki yapısal sorunların bir yansımasıdır.

Bafra, Osmanlı Devleti'nin Canik sancağına bağlı önemli bir yerleşim yeri olarak hem idari hem de stratejik açıdan dikkat çeken bir bölgeydi. Ancak, bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetleri ve yerel eşrafın merkezi otoriteye karşı

¹ Biray Çakmak, "Geç Dönem Osmanlı Taşra Toplumunda Eşrafın Mahallî İşlevleri Üzerine: Uşaklı Tırîdzâde Mehmed Paşa", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7/11, 2011, s. 4-9.

² Nuri Adıyke, "Bir Cinayetin Anatomisi: Sındırgı Kaymakamı Cinayeti ve Kasabada Güç Dengeleri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S: 56, Ankara 2024, s. 1-24.

direnişi, Bafra'nın asayiş sorunlarını daha da derinleştirmiştir. Osman Zühtü Bey'in bu zorlu şartlar altında göreve atanması, onun idealist bir yönetici olarak bölgedeki sorunları çözme çabalarını ve bu çabaların nasıl trajik bir sonla sonuçlandığını anlamak açısından önemlidir. Osman Zühtü Bey'in suikastı, yalnızca bir bireyin ölümüyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Osmanlı taşrasındaki idari yapının zayıflığını ve adalet sistemindeki aksaklıkları da gözler önüne sermiştir. Suikastın ardından yürütülen adli süreçte yaşanan usulsüzlükler, dönemin hukuk sistemindeki zafiyetleri açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle, faillerin af kanunu ile serbest bırakılması, adaletin sağlanması konusundaki eksiklikleri ve toplumsal güven duygusunun zedelenmesine yol açmıştır.

Bu çalışmada, Bafra Kaymakamı Osman Zühtü Bey'in hayatı, görev süreci ve suikastı detaylı bir şekilde ele alınarak, Osmanlı taşrasındaki idari ve sosyal yapının dinamikleri incelenmiştir. Araştırma, arşiv belgeleri ve dönemin kaynakları ışığında gerçekleştirilmiş olup, Osman Zühtü Bey'in hayatı ve suikastı ile ilgili detaylı bilgiler sunmaktadır. Özellikle, suikastın planlanması, gerçekleştirilmesi ve ardından yürütülen adli süreç, dönemin taşra yönetimindeki sorunları anlamak açısından önemli veriler sağlamaktadır. Osman Zühtü Bey'in hayatı ve suikastı, yalnızca Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki taşra teşkilatını anlamak açısından değil, aynı zamanda günümüzde kamu yönetimi ve adalet sistemine dair dersler çıkarmak açısından da önemlidir. Bu olay, devlet otoritesinin tesisi, hukukun üstünlüğü ve kamu görevlilerinin güvenliği gibi konularda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bafra Kaymakamı Osman Zühtü Bey'in suikastı, Osmanlı taşrasındaki idari yapının zayıflığını, yerel güç odaklarıyla merkezi otorite arasındaki çatışmaları ve adalet sistemindeki aksaklıkları bütün boyutlarıyla ortaya koyan çarpıcı bir örnek olarak tarihimizdeki yerini almıştır.

1. Bafra İdari Yapısı ve Bafra Kaymakamları

Osmanlı döneminde Canik Sancağı idari bir bölge olup sınırları; Vezir-köprü, Havza ve Lâdik dışında Samsun ile Ordu arasındaki kalan bölgeye verilen isimdir. XV. ve XVI. yüzyıllarda sancağın kazaları Samsun, Bafra, Kavak, Arım (Çarşamba), Terme, Ünye ve Satılmış (Fatsa, Korgan ve civarı) bölgelerinden oluşmaktadır. XVII. yüzyılda sancağın kaza sayısı artmış, örneğin Bafra'ya bağlı Alaçam nahiyesi kaza olmuştur.³ 1830-1831 yıllarında Sivas Eyaleti'ne bağlı olan Canik Sancağı, 1846-1847'deki idari taksimat ile Trabzon Eyaleti'ne, 1871'de kabul edilen İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi'yle de 1872'de müstakil hale gelmiştir. 1877 yılında Trabzon Vilayeti'ne bağlansa da⁴, Mart 1910 tarihinde tekrar müstakil sancağa dönüşmüştür. Böylece 1910 itibarıyla Canik Sancağı,

³ Mehmet Öz, "Samsun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C:36, İstanbul 2009, s. 86.

⁴ Rıza Karagöz, "Canik'in İdari Yapısı ve İdarecileri", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Ed. Cevdet Yılmaz, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2011, s. 130-131.

Samsun merkez olmak üzere Bafra, Çarşamba, Fatsa, Terme ve Ünye kazalarından meydana gelmiştir. Ayrıca merkez Samsun'a Kavak, Bafra'ya Alaçam ve Ünye'ye Karakuş nahiyeleri bağlı durumdadır.⁵ Cumhuriyetin ilanından önce müstakil livalar vilayete dönüştürülmesiyle Canik de vilayet haline gelmiştir.

Bu idari yapılanmaya göre Canik Sancağı'nın en batısındaki kazası Bafra'dır.¹⁵ Yüzyılda nahiye-i Bafra ve bağlı altı nahiyeden (Üskübi, Martıkale, Emlak, Değirmenözü, Pazarlı ve Harıs) oluşmaktadır. Bafra kazasının en batıdaki sınırları günümüzdeki Alaçam ilçesini kapsamaktadır.⁶ Bafra'nın hangi tarihte kaza merkezi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bafra idari tarihi üzerinde çok sayıda yeterli çalışma bulunmamaktadır.⁷

Bu çalışma vesilesiyle Bafra idari tarihinin önemli bir kısmını oluşturan Bafra kaymakamlarına da değinmek gerekmektedir. Bafra'da görev yapmış kaymakamları Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden takip etmek mümkündür.⁸ Arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz ilk Bafra kaymakamı Hacı Ahmet Paşa ile Osman Zühtü Bey arasında 64 yıllık zaman zarfında yaklaşık yirmi kaymakam göreve gelmiştir. Bu kaymakamların görev süreleri kısa olmuştur. Bu durumun Bafra'nın idari yönetiminin istikrarını olumsuz yönde etkilediği tahmin edilebilir. 1850 ile 1914 yılları arasında görev yapan kaymakamlar arasında Bekir Bey ve Musa Kazım Efendi iki dönem kaymakamlık görevinde kalmışlardır. En uzun süre ise kaymakamlık görevinde kalan ise Musa Kazım Efendi'dir. 1910 yılında Bafra kaymakamlığına atanan Atanaş Efendi Rum tebaadan gayrimüslim ilk Bafra kaymakamıdır. Bilinen Bafra kaymakamları arasında görevi başında öldürülen ilk ve tek kaymakam ise 1914-1915 yılları arasında genç yaşta Bafra kaymakamlığına atanmış olan Osman Zühtü Bey olmuştur. Bunun yanında kaymakam değişimlerinde öne sürülen gerekçeler Bafra'da halk ve idareciler arasındaki ilişkiler açısından bilgi verici olduğu gibi Osman Zühtü Bey'in cinayetine kadar giden sürece dair aydınlatıcı ip uçları vermektedir.

⁵ Karagöz, *a.g.m.*, s. 133; Rıza Karagöz, "II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Yay. Haz. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Samsun 2006, s. 67-69.

⁶ Karagöz, *a.g.m.*, s.127.

⁷ Bafra kaymakamları ile ilgili A. Altınova Şahin'in yapmış olduğu ilk ve önemli bir çalışma dikkat çekmektedir. Bkz. A. Altınova Şahin, "Osmanlı Döneminde Bafra Kaymakamları", *Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Bafra*, Cilt 3, Ed. Osman Köse, Berikan Elektronik Basım Yayın, Ankara 2023, s.495-512.

⁸ Osman Zühtü Bey'e kadar Bafra'da görev yapmış kaymakamlar hakkında araştırma yapılırken Osmanlı arşiv belgelerinden Trabzon vilayet salnamelerinden faydalanılmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinde bu kaymakamlar hakkında atama, becayiş, yaptıkları hizmetlerden dolayı nişan verilip taltif edilmeleri üzerinde durulmuştur. Bazı belgelerde ise Bafra'da görev yapmış bazı kaymakamlar hakkında çok sayıda şikâyet dilekçesi olduğu tespit edilmiştir.

Bafra kaymakamı olarak ilk zikredilen kişi Hacı Ahmed Paşa'dır. Tam olarak ne zaman göreve başladığı belli değildir.⁹ Bafra'dan sonra Nisan 1850'den sonra Diyarbakır kaymakamlığına atanmıştır.¹⁰ Tespit edilen bir diğer kaymakam Osman Bey'inde tam olarak göreve ne zaman başladığı bilgisine tam olarak ulaşılamamıştır. Fakat 4 Temmuz 1868 tarihli belgede Lazistan Sancağı'na bağlı Arhavi kaymakamı Edhem Efendi'nin istifa etmesi üzerine yerine 4 Temmuz 1868'de Bafra kaymakamı olarak atandığı ifade edilmektedir. Bu da bize Osman Bey'in Bafra kaymakamlığı görevinin Temmuz 1868 yılında sona erdiğini göstermektedir.¹¹ İlk Bafra kaymakamı olan Hacı Ahmet Paşa ile Osman Bey arasında görev yapmış başka kaymakamlar var mıdır? Görev süreleri nelerdir bunlar hakkında yeterli bilgilere ulaşılamamıştır. Osman Bey'in Temmuz 1868 yılında Arhavi kaymakamı olarak atanması üzerine kendisi Bafra kaymakamı olarak Hurşid Efendi göreve başlamıştır.¹² Trabzon vilayet salnamelerine göre Hurşid Efendi'nin Bafra'da 4 yıl görev yapmış olduğu görülmektedir.¹³ Bir diğer kaymakam olan Ali Kemal Bey'in ne zaman göreve başladığı ne kadar görevde kaldığına dair kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Ekim 1877 tarihinde Ali Kemal Bey'in görevden alınması üzerine Bafra kazası halkı Ali Kemal Bey'in başarılı, çalışkan, gayretli Bafra halkının kendisinden hoşnut olduğunu ve görevinde kalması yönünde Canik mutasarrıflığına talep yazısı göndermişlerdir.¹⁴ Bu belge bize Ali Kemal Bey'in Ekim 1877 yılından önce Bafra kaymakamı olduğunu göstermektedir. Bekir Bey Bafra'da iki kez kaymakamlık görevinde bulunmuştur. İlk görevine tam olarak ne zaman atandığına dair net bir bilgiye ulaşılamamış olup 1879'da kaymakam olduğu görülmektedir.¹⁵ 1884 tarihinde ikinci kez Bafra kaymakamı olarak görev yaptığı belgelerden anlaşılmaktadır.¹⁶

1877 tarihinde Ordu kazası kaymakamı Mahmut Kâmil Bey yetersiz görüldüğünden valilikten azli talep edilmiştir. Yerine Bafra kaymakamı Bekir Bey'in tayini istenmiştir. Fakat İntihab-ı Memurin Komisyonu, öne sürülen sebebi azil için yeterli görmemiştir. O sırada Ünye kaymakamlığının boş olması sebebiyle Kâmil Bey'in Ünye'ye görevlendirilmesini, yerine Bekir Bey'in atanması tavsiye etmiştir. Çerkes asıllı olan Bekir Bey Mart 1877'de Ordu kazasına kaymakam olarak atanması onaylanmıştır.¹⁷ 1881 yılında kaymakamlıkta Ali

⁹ BOA, A. MKT.DV., 21/32, 3 Kanun-u Evvel 1265 (15 Aralık 1849).

¹⁰ BOA, A. MKT.UM., 12/06, 21 Mart 1266 (2 Nisan 1850).

¹¹ BOA, A. MKT.MHM., 412/19, 22 Haziran 1284 (04 Temmuz 1868).

¹² TVS, 1286 (1869), s.48.

¹³ TVS, 1287 (1870), s.53. TVS, 1288 (1871), s.59. TVS, 1289 (1872), s.58.

¹⁴ BOA, DH.MKT., 1322/5, 3 Teşrin-i Evvel 1293 (15 Ekim 1877).

¹⁵ TVS, 1296 (1879), s.80.

¹⁶ BOA, İ.DH., 924/73277, 26 Temmuz 1300 (7 Ağustos 1884).

¹⁷ Esat Aktaş, *Devlet Taşra Ekseninde İdarecilik Ordu Kazası Kaymakamları (1876-1916)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2021, s.32.

Şevket Efendi'nin olduğu tespit edilmiştir.¹⁸ 1888'de ise Ahmet Derviş Efendi Bafra kaymakamı olarak görev yapmaktadır.¹⁹ 7 Ekim 1888 tarihli belgede Fatsa kaymakamı Musa Bey ile becayış edildikleri bilgisi verilmektedir.²⁰ Musa Kazım Efendi Fatsa kaymakamı iken, Bafra kazası kaymakamı olan Ahmed Derviş Efendi ile becayış edilmiş ve Ekim 1888 tarihinde göreve başlamıştır.²¹ İki dönem Bafra kaymakamlığı görevinde bulunmuştur. Kendisi en uzun süre Bafra kaymakamlığı yapan kişidir. Musa Kazım Efendi yapmış olduğu başarılı çalışmalarından dolayı "müceddeden saniye rütbesiyle" taltif edilmiştir.²² Hakkında usulsüzlük görevini kötüye kullanma noktasında şikâyetler olsa da yapılan incelemeler neticesinde iddiaların asılsız olduğu ortaya çıkmıştır.²³ Musa Kazım Efendi 1891'de yeniden taltif edilmiştir.²⁴ Hakkındaki kötü idare şikâyetleri yüzünden Tirebolu kaymakamı ile becayışı istenmişse de yapılan incelemelerde buna gerek olmadığı anlaşılmıştır. Musa Kazım Efendi ile ilgili olarak "*memleketi koruduğu, eşkıyalarla mücadele ederek onları ortadan kaldırdığı, tahsil usulü konusunda başarılı hizmetlerin olduğu, Bafra kazasındaki aşar tahsilatını üç yüz kuruş daha fazla topladığı, Samsun'daki kaymakamlar arasında en iyisi olduğu ve taltif edilmesi gerektiği*" vurgulanmıştır.²⁵

Musa Kazım Efendi'nin görev yeri 4 ay sonra değiştirilmiştir. Çarşamba kaymakamı Mehmet Hayri Efendi yetersizliğinden dolayı bu görevden alınarak yerine deneyimli ve donanımlı Musa Kazım Efendi atanmıştır. Musa Kazım Efendi'nin yerine Fatsa kaymakamı Kâmil Bey atanmıştır.²⁶ Musa Kazım Efendi'nin Çarşamba kaymakamlığına atanmasından kısa müddet sonra tekrar Bafra kaymakamlığına dönme çabası olmuştur. Ne var ki onun Bafra'ya dönüşünü engellemeye yönelik olarak Bafra Belediye Reisi Osman Efendi ve ruhani lider Papa Yordan'ın da aralarında bulunduğu dokuz kişinin imzasını taşıyan bir dilekçe hazırlanmış ve merkeze gönderilmiştir. Dilekçede Musa Kazım Efendi'nin yetersizliği dile getirilmiş, Çarşamba'ya gittikten sonra ahalinin rahat bir nefes aldığı belirtilmiş ve tekrardan Bafra'ya görevlendirilmemesi üzerinde durulmuştur.²⁷ Ancak Musa Kazım Efendi'nin Çarşamba'da da hoşnutsuzluk ortaya çıkardığı, bu nedenle de Canik mutasarrıflığı ve Trabzon valiliğince görevden alınmasının

¹⁸ TVS,1298 (1881), s.77.

¹⁹ TVS, 1305 (1888), s.264.

²⁰ BOA, İ.DH.,1103/86429, 25 Eylül 1304 (7 Ekim 1888).

²¹ BOA, İ.DH.,1103/86429, 25 Eylül 1304 (7 Ekim 1888).

²² BOA, DH. MKT., 821/26, 12 Mart 1307 (24 Mart 1891).

²³ BOA, DH.MKT.,1855/74, 23 Temmuz 1307 (4 Ağustos 1891).

²⁴ BOA, DH. ŞRF., 152/57, 24 Teşrin-i Sani 1307 (06 Aralık 1891).

²⁵ BOA, DH.MKT.,1900/115, 12 Kanun-u Evvel 1309 (14 Aralık 1891).

²⁶ BOA, DH.MKT., 1941/27, 2 Nisan 1308 (14 Nisan 1892).

²⁷ BOA, DH.MKT.,46/20, 11 Mayıs 1309 (23 Mayıs 1893).

istendiği görülmektedir.²⁸ Bafra halkının bu itirazlarına rağmen muhtemelen İngiliz konsolosu Longworth'un bahsettiği bağlantıları sayesinde çok geçmeden yeniden Bafra'ya kaymakam olarak atanacaktır.²⁹

Fatsa'dan Bafra'ya naklen atanan Bedirhanzade Kâmil Efendi, Longworth'a göre Aralık 1893'te otuz beş yaşında göreve başlamış, dürüst ve aktif bir kişiliğe sahip bir idareci olarak bilinmekteydi.³⁰ Kâmil Efendi'nin Bafra'ya yapmış olduğu en önemli hizmetlerden birisi Bafra halkının yardımlarıyla Kızılırmak üzerine ahşap bir köprü'nün yapılması olmuştur. Bu hizmetinden ötürü onun, Bafra Belediye Reisi Osman Efendi'nin Bafra Tahrirat Kâtibi İsmail Efendi'nin rütbelerinin terfisi istenmiştir.³¹ Eylül 1896 tarihinde Bafra kaymakamı Kâmil Efendi ile Çarşamba Kaymakamı Musa Kazım Efendi becayiş edilmiştir. Böylece Kâmil Efendi'nin Nisan 1892 tarihinde başlayan ve 4,5 yıl devam eden Bafra kaymakamlığı görevine son verilmiştir. Diğer taraftan Bafra ahalisinin kaymakam olarak Bafra'da görmek istemediği Musa Kazım Efendi'nin Bafra'daki ikici kaymakamlık dönemi de başlamıştır.³² 1888-1892 tarihleri arasında Bafra'daki ilk kaymakamlık dönemine kıyasla Musa Kazım Efendi'nin 1896-1904 arasına denk gelen sekiz yıllık ikinci dönemi daha uzundur. Bu dönemde Bafra'da açılan inas mektebine katkılarından dolayı Canik mutasarrıfı Halil Hamdi Bey'le kendisine takdirname verilmesi istenmiştir.³³ Bu ikinci döneminde de Musa Kazım Efendi hakkında görevi kötüye kullanma ve yolsuzluk gibi çok sayıda şikâyet dilekçesi mevcuttur. Nihayet 20 Mart 1904 tarihinde Bafra kaymakamlığına, Kastamonu vilayetinde görev yapmış olan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından Fevzi Efendi tayin edilmiştir.³⁴ Musa Kazım Efendi her iki dönem toplamında 12 sene Bafra'da en uzun süre kaymakamlık yapmış kişidir.

Fevzi Efendi'nin Bafra kaymakamı olduğu dönemde yaptığı hizmetlerden ötürü üçüncü rütbeden Mecidi nişanıyla taltif edildiği görülmektedir.³⁵ Ancak Fevzi Efendi hakkında da çok sayıda şikâyet dilekçesi mevcuttur. Bunlar arasında en ağır ithamlarla dolu olan mümeyyiz Sadık Fevzi Efendi'nin yazdığı 10 Aralık 1905 tarihli dilekçedir. Gönderilen şikâyet dilekçesinde ifade edilenler "*Fevzi Bey'in görevini kötüye kullandığı, inas mektebi muallimesini işfal edip hamile*

²⁸ Ahmet Halaçoğlu, "İngiliz Konsolosu Longworth'a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)", *Belleten* 67/250, 2003, s. 885-886.

²⁹ Halaçoğlu, *a.g.m.*, s.887.

²⁹ İngiltere'nin Trabzon konsolosu Longworth'a göre Kaymakam Musa Paşa yolsuz, cahil, yönetimden aciz bir idareciydi ve Çerkez asıllı olmasından dolayı Yıldız Sarayı'ndaki akrabalarınca korunmaktaydı. Halaçoğlu, *a.g.m.*, s. 885.

³⁰ Halaçoğlu, *a.g.m.*, s.887.

³¹ BOA, DH. MKT., 226/26, 6 Nisan 1310 (18 Nisan 1894).

³² BOA, BEO,841/63016, 8 Eylül 1312 (20 Eylül 1896).

³³ BOA, MF.MKT., 422/51, 1 Teşrin-i Sani 1314 (13 Kasım 1898).

³⁴ BOA, BEO,2297/172211, 7 Mart 1320 (20 Mart 1904).

³⁵ BOA, DH. MKT.,1027/47, 22 Teşrin-i Sani 1321 (05 Aralık 1905).

bıraktığı, Bafra ile Alaçam arasında yapılan yol için Bafra halkından toplanan elli bin kuruş paranın bir kısmının Tahrîrât Kâtibi İsmail Efendi, Müfti Mehmed Efendi ve Fevzi Bey vâsıtasıyla sarf edilmiş olmasına karşın kalan paranın büyük bir kısmının Fevzi Bey'in elinde kalması, halktan zorla düşük fiyata tütün satın alınması, araba ile gezip zevk ve sefaya düşkün olması, Müderris Oflu Ali Efendi'yi müftününün fitnesine uyararak haksız yere Bafra'dan uzaklaştırması ve Kızılırmak'ın taşkınlarının önüne geçmek için alınan önlemler arasında halktan toplanan paralarının usulüne uygun harcanmaması'' şeklindedir.³⁶ Bu şikâyetler üzerine Fevzi Efendi, Gevar kaymakamlığına nakledilmiş, Bafra kaymakamlığına da Salahiye Kazası eski kaymakamı Rüştü Bey atanmıştır.³⁷ Böyle Fevzi Efendi'nin üç sene süren Bafra kaymakamlığı görevi 09 Nisan 1907 tarihinde sona ermiştir.

Rüştü Bey'in bir buçuk yıl süren kaymakamlığı azledildiği tarih olan 24 Ekim 1908 tarihine kadar devam etmiştir.³⁸ Yerine ise Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunu olan Peklin kaymakamı Faik Bey Ekim 1908'de atanmıştır.³⁹ İki yıla yakın bir görevden sonra Faik Bey'in yerine Bafra'ya ilk defa bir gayrimüslim kaymakam ataması yapılmıştır. Atanaş Bey, Mekteb-i Sultani'de eğitim görmüştür. Türkçe, Fransızca, Almanca dillerine vakıftır. Atanaş Efendi'nin tayini ile Bafra kaymakamlığına ilk defa Rum tebaadan birisi kaymakam atanmıştır.⁴⁰ 6 Temmuz 1910 tarihinde başlayan kaymakamlık görevi çok uzun sürmemiştir.⁴¹ Bir yıllık görev süresinden sonra sağlık sorunlarından dolayı istifa etmiş ve yerine Ünye kaymakamı Zeki Bey 5 Ocak 1911 tarihinde atanmıştır.⁴² Zeki Bey'in Bafra'daki görev süresi yaklaşık bir yıl iki ay kadardır. 17 Mart 1912 tarihinde Alaşehir kaymakamlığına nakledilmiştir.⁴³ Bu nakil ile boş kalan Bafra kaymakamlığına ise Celal Bey tayin edilmiştir. Görev süresinin ne zaman sona erdiği hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır.⁴⁴ Ancak çok geçmeden Bafra'da yeni bir kaymakam ataması olmuş, bu kez Mayıs 1912'de Bekir Bey tayin edilmiştir.⁴⁵ Ancak Bekir Bey hakkında da şikâyetler söz konusu olmuş ve kaymakamın maruz kaldığı şikâyet ve ithamların asılsız olduğu üzerinde durulmuştur.⁴⁶ 23 Ekim 1912 tarihli belgede, Sivas Vilayeti'ne bağlı Havza

³⁶ BOA, DH. MKT,1041/28, 27 Teşrin-i Sani 1321 (10 Aralık 1905).

³⁷ BOA, İ.DH.1453/43, 27 Mart 1323 (09 Nisan 1907).

³⁸ BOA, BEO,3419/256393, 11 Teşrin-i Evvel 1324 (24 Ekim 1908).

³⁹ BOA, DH.MKT.,2629/14, 29 Eylül 1324 (12 Ekim 1908).

⁴⁰ BOA, DH. SAİD.d.,117/7, 10 Teşrin-i Sani 1297 (22 Kasım 1881).

⁴¹ BOA, İ.DH.,1482/15, 23 Haziran 1326 (6 Temmuz 1910).

⁴² BOA, BEO, 3843/288152, 26 Kanun-u Evvel 1326 (08 Ocak 1911). BOA, İ.DH.,1486/3, 23 Kanun-u Sani 1326 (5 Ocak 1911).

⁴³ BOA, BEO, 4016/301189, 4 Mart 1328 (17 Mart 1912).

⁴⁴ BOA, BEO; 4016/301189, 4 Mart 1328 (17 Mart 1912).

⁴⁵ BOA, BEO, 4037/302751, 26 Nisan 1328 (9 Mayıs 1912).

⁴⁶ BOA, DH.MTV., 22/37, 23 Eylül 1328 (6 Ekim 1912).

kaymakamı ile Bafra kazası kaymakamı Bekir Bey'in becayişleri gerçekleştirilmiştir.⁴⁷ Böylece Havza kaymakamı Ahmed Hamdi Bey Ekim 1912 tarihinde Bafra kaymakamlığına atanmıştır. Bu görevi 1 Eylül 1913'te Darende kaymakamlığına atanmasıyla son bulmuştur.⁴⁸ Yerine ise 1 Eylül 1913'te Pazarköy kaymakamı Mustafa Kemaleddin Efendi atanmıştır. 9 Temmuz 1914'te Fatsa kaymakamı Osman Zühtü Bey'in Bafra kaymakamlığına atanmasıyla görevi sona ermiştir. Mustafa Kemaleddin Efendi, Bafra kaymakamlık görevinde sadece 10 ay kadar kalabilmiştir.⁴⁹

Yukarıda da görüldüğü gibi Bafra'da görev yapan kaymakamların görev süreleri birkaç istisna dışında oldukça kısadır. Bunun yanında bazı kaymakamlar hakkında dile getirilen şikâyetler ve bunlara bağlı olarak görevden almalar Bafra'da kaymakam olmanın kolay olmadığını veya Bafra'da bazı kaymakamların halkın şikâyetlerine neden olacak kötü bir idare icra ettiklerini de göstermektedir. Bu şikâyetlerin ortaya çıkması kaymakamların yolsuzluklarına işaret edebileceği gibi çıkarları zedelenen kimselerin girişimlerinin sonucunda da ortaya çıkmaları ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bakımdan Osman Zühtü Bey'e kadar Bafra kaymakamları hakkında şikâyetlerin olduğu, kaymakamların görevlerini suiistimal ettikleri ve yerel ileri gelenlerin buna karşı tepki verdikleri bir kaza görünümündedir. Ancak Osman Zühtü Bey döneminde Bafra'da oluşmuş olan bu çatışma iklimi I. Dünya Savaşı koşulları ve savaş döneminde bölgede etkili olan Rum çeteleri ile birleşince olaylar Bafra'da bir kaymakamın suikast ile öldürülmesine kadar varacaktır.

2. Osman Zühtü Bey'in Hayatı

Aile üyelerinin verdiği bilgilere göre Osman Zühtü Bey'in ailesinin kökeni Kadı Abdurrahman Paşa'ya dayanmaktadır. Bu nedenle aile "Kadıgiller", "Sarı Kadılar" olarak da bilinmektedir. Ailenin Konya Vilayeti'nin Teke Sancağı'na bağlı İbradı'dan oldukları görülmektedir. Osman Zühtü Bey, 1882 yılında İbradı'da dünyaya gelmiştir. Babası Ali Şevki Bey'dir.⁵⁰ Ali Şevki Bey ise Es-Seyyid Mehmed Tevfik Efendi'nin oğludur. Ailenin bu üç kuşağının da Osmanlı taşra idaresinde kaymakamlık görevlerinde bulundukları görülmektedir. Ali Şevki Bey 1843 senesinde Konya Vilayeti'nde Teke Sancağı'na bağlı İbradı kasabasında dünyaya gelmiştir. Sicil evraklarının verdiği bilgilere göre, İbradı ve Konya ve İstanbul'da bulunan bazı mektep ve medreselerde eğitim görmüştür. Atık Maarif-i Mülkiye Mektebi'nde de okuyup diploma almıştır. 1866 yılında Konya Vilayeti mektupçu odası mümeyyizliğinde görevlendirilmiştir. Daha sonra Anamur Kazası

⁴⁷ BOA, İ.DH.,1496/14, 10 Teşrin-i Evvel 1328 (23 Ekim 1912). BOA, BEO,4104/307747, 13 Teşrin-i Evvel 1328 (26 Ekim 1912).

⁴⁸ BOA, İ.DH.,1500/52, 19 Ağustos 1329 (1 Eylül 1913).

⁴⁹ BOA, BEO,4298/322300, 26 Haziran 1330 (9 Temmuz 1914).

⁵⁰ BOA, DH. SAİD. d., 151/115, s.227-228.

kaymakamlığında görev yaptıktan sonra iki sene Erzurum Vilayeti merkez sancağı temyiz meclisi ikinci başkanlığında bulunmuştur. Erzurum'dan sonra Koyulhisar ve Milos Boğazlıyan ve Garbi Karaağaç kazaları kaymakamlıkları görevini yürütmüştür. Ali Şevki Efendi'nin bu görevlerinde herhangi bir soruşturmaya gerek duyulmadığı ve herhangi bir suçla itham edilmediği görülmektedir.⁵¹

Osman Zühtü Bey'in babası Ali Şevki Efendi de babası gibi bir taşra memuru olarak görev yapmıştır. 27 Ekim 1887 tarihinde Kastamonu vilayetine bağlı Mudurnu kazası kaymakamlığına tayin edilmiş fakat 7 Eylül 1888 görevden alınmıştır. 3 Eylül 1889 tarihinde Konya vilayetine bağlı Bor Kazası kaymakamlığına atanmıştır. 3 Mayıs 1892 tarihinde ise Bozkır kazası kaymakamlığına nakledilmiştir. Bozkır'da görevli bulunduğu sırada humma hastalığından 2 Kasım 1892 yılında vefat etmiştir.⁵²

Sicil kayıtlarına göre babası öldüğünde 10 yaşında olan Osman Zühtü Bey İbradı kasabasındaki sıbyan mektebinde dinî ilimlere giriş; Rüşdiye mektebiyle Konya İdadisi'nde ve Mekteb-i Mülkiye'de bilim ve fen öğrenimi görmüş ve bu okulları iyi derecelerle bitirmiştir. Türkçe yazdığı gibi Arapça, Farsça ve Fransızca da bildiği belirtilmektedir. Osman Zühtü Bey'in memuriyet hayatı 2 Ağustos 1906 fahri olarak Konya Vilayeti'ne muayyen memuru olarak atanmasıyla başlamıştır. Bu görevine 23 Ekim 1906'da başlamıştır. 31 Mayıs 1907 tarihinde Bozkır Kazası kaymakamı vekilliğinde bulunmuştur. 5 Nisan 1908'de Akseki ve 30 Temmuz 1908 tarihinde ise Bor kazaları kaymakamı vekilliğinde bulunarak asillerinin gelmesinden dolayı 1 Ağustos 1908'te Ereğli kazası kaymakam vekilliğine atanmıştır. Ereğli kaymakam vekilliği görevinde başarılı olması göz önüne alınarak asaleten 21 Temmuz 1908 tarihinde bu kazanın kaymakamlığına atanmıştır. Osman Zühtü Bey hakkında Konya valiliğinden yazılan değerlendirmede onun iffetli ve iktidar sahibi olduğu, vilâyet maiyetinde kaymakam vekillikerinde bulunduğu müddetçe yerinde kararlar verdiği ve doğruluk üzere olduğu tasdik olunmuştur. Eğitim ve öğretimin ilerletilmesi konusundaki teşebbüs ve çalışmaları takdir edilmiştir.⁵³

Osman Zühtü Bey 16 Ağustos 1910 tarihinde Karaman kaymakamlığına nakledilmiştir. Karaman kaymakamlığında iken Osmanlı Donanması için yapılan yardımların toplanıp gönderilmesi ve askerî yığınaklar ve muhacir arazisinin bölünmesi ve kaza aşâr vergisinin fazlasıyla ihalesi ve yerel Ziraat Bankası şubesi işlerinin yürütülmesinde büyük katkıları olmuştur. Konya Vilayeti'nin gördüğü lüzum üzerine 3 Temmuz 1912'de, Alaiye kazası kaymakamı Nuri Bey'le mevcut

⁵¹ BOA, DH. SAİD. d., 10/749, s.749

⁵² BOA, DH. SAİD. d., 10/749, s.749. BOA, ŞD., 928/65, 08 Zilkade 1311 (13 Mayıs 1894). BOA, BEO, 111/8312, 22 Teşrin-i Evvel 1308 (3 Kasım 1892).

⁵³ BOA, DH. SAİD. d., 151/115, s.227-228

maaşı ile becayiş suretiyle 29 Ekim 1912'de Alaiye kazasına nakledilmiştir.⁵⁴ Alaiye'de iken Hilal-i Ahmer (Kızılay) şubesi kurulması, yardım toplanması, askere gideceklerin toplanması ve hazine tahvillerinin temin edilip satılması konularındaki hizmetlerinden dolayı takdir edilmiştir.⁵⁵

Görsel 3: Osman Zühtü Bey ve Kızı Fatma Nezihe ⁵⁶

Sicil kayıtlarına göre bu zamana kadar görevlerini layıkıyla yaptığı ifade edilen Osman Zühtü Bey'in Alaiye kazasındaki görevinde bazı şikâyetlere konu olduğu görülmektedir. Bu şikâyetler “Zühtü Efendi'nin memurlar ile yüz-göz olması, önemli işleri katiplere terk ederek görevini ihmal etmesi ve işleri yürütmekte başarısızlık” göstermesiydi. Muhtemelen bu şikâyetler temel gerekçe olmak üzere Zühtü Bey'in “iş yoğunluğunun fazla olduğu” ifadesiyle daha sakın bir yere nakledilmesi talep edilmiştir. Böylece memuriyet hayatının ilk yedi yılını Konya Vilayetindeki değişik görevlerde geçiren Zühtü Bey'in Karadeniz Bölgesi macerası da başlamış oluyordu. 14 Ağustos 1913'te Fatsa kazası kaymakamlığına

⁵⁴ BOA, DH. SAİD. d., 151/115, s.227-228. BOA, İ.DH.,1494/21, 18 Recep 1330 (3 Temmuz 1912), BOA, BEO., 4058/304339, 19 Recep 1330 (4 Temmuz 1912).

⁵⁵ BOA, DH. SAİD. d., 151/115, s.227-228.

⁵⁶ Nejat Dolanay Arşivi (Osman Zühtü Bey'in kızı Fatma Nezihe Dolanay'dan olan torunu Murat Mustafa Dolanay Bey'e ilk kez yayınlanan bu fotoğrafı paylaştığı için teşekkür ederiz).

nakledilmiştir.⁵⁷ Burada yaklaşık bir yıl görev yaptığı anlaşılan Osman Zühtü Bey, Bafra kaymakamı Mustafa Kemalettin (Efendi) Bey’le becayiş suretiyle Bafra kazası kaymakamlığına nakledilmiştir.⁵⁸

3. Savaş Günlerinde Bafra

Bafra 19. yüzyılda tütün ekiminin yaygınlaşması ve diğer tarım ürünlerinin varlığından dolayı oldukça zenginleşmiş, kültür seviyesi yüksek bir kaza merkezi haline gelmiştir. 24 Ocak 1911 tarihli verilere göre Bafra’da 35.705 kadın, 38.226 erkek olmak üzere toplam 73.931 kişi yaşamaktadır. Kaza merkezinde nüfusun çoğunluğunu Türk ve Rumlar oluşturmaktadır. 1914’te kaza merkezindeki nüfusun %60,04’ü Müslümanlar, %37,83’ü Rumlar ve %2,12’si Ermenilerden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na girmesi ve ülke genelinde ilan edilen seferberlik emriyle gereği erkek nüfusun silahlı altına alınmasıyla bu tablo Müslümanların aleyhine gerilemiştir. 1916 yılında ise Bafra nüfusu 31.737 Müslüman, 25.655 gayrimüslimden oluşmaktadır. Bafra’nın toplam nüfusu 57.392 kişidir. 1915 yılında Osmanlı Devleti’nin uyguladığı tehcir kararı Bafra’da yaşayan Ermenilere de uygulanmıştır. Ancak Bafra Ermenilerin tamamı tehciye tabi tutulmamış yaşlı, çocuk ve kadınlar Bafra’da kalmışlardır. Bafra’dan başka bölgelere ne kadar sayıda Ermeni’nin gönderildiği belli değildir. Ermenilerin sevki 15 Mart 1916 yılında durdurulmuştur. Bafra’da Müslümanlardan sonra en büyük ikinci grup Rumlardır. Pontuscu ayrılıkçılar, Türklerle Rumlar arasındaki güçlü bağları ulusçuluk akımı ve bağımsız devlet ülküleriyle bir daha bir araya gelemeyecek şekilde parçalamışlardır. Terör eylemlerine karışan Rumların Kastamonu, Bolu, Sivas ve Ankara’ya gönderilmesi kararı alınmış ve Bafra’daki kitlesel Rum tehciri Mayıs 1916 yılında başlamıştır.⁵⁹

Savaş yıllarında Müslüman erkeklerin cephede olması, devletin birden fazla cephede savaşması ve ağır ekonomik sıkıntıların varlığı yanında yaşanan Ermeni ve Rum kalkışmaları Bafra halkını oldukça zor duruma sokmuştur. Bu zorlukların başında bekli de en önemli olanı Pontus hayalinin gerçekleştirilmesi mücadelesini veren Pontus çetelerinin bölgede gerçekleştirecekleri eşkıyalık olaylarıdır. Bilindiği gibi, Pontus Meselesi, Avrupalı büyük emperyal devletlerin ve Yunanistan’ın kışkırtmalarıyla 19. yüzyılın sonunda Osmanlı topraklarında oluşturulan suni

⁵⁷ BOA, BEO, 4205/315364, 14 Ramazan 1331 (17 Ağustos 1913); Başka bir belgede, Osman Zühtü Beyin, azledilen Fatsa kaymakamı İrfan Efendi’nin yerine atandığı belirtilmiştir. Bkz. BOA, İ.DH., 1500/41, 9 Ramazan 1331 (12 Ağustos 1913).

⁵⁸ BOA, DH. SAİD. d., 151/115, 9 Zilhicce 1274 (21 Temmuz 1858)., BOA, BEO, 4298/322300, 15 Şaban 1332 (9 Temmuz 1914).

⁵⁹ Zafer Gölen, “1905/06-1914 Osmanlı ve 1927 Cumhuriyet Dönemi Bafra Nüfus Verilerinin Göç Açısından Değerlendirilmesi”, *Geçmişten Günümüze Göç III*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017, s. 1529. Ayrıca bkz. Zafer Gölen, “Savaş Yıllarında Bafra Nüfusu (1910-1916)”, *Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Bafra*, C. III, Ed. Prof. Dr. Osman Köse, Bafra Belediyesi Kültür Yayını, Ankara, 2023, s.31.

meselelerden biri olarak ortaya çıkmıştı. Rumlar Doğu Karadeniz’de bir Rum-Pontus hükümeti kurmayı amaçlamışlardı.⁶⁰ Rumlarının kurmayı düşündüğü Pontus devletinin sınırları Samsun başkent olmak üzere Trabzon, Ordu, Giresun vilayetleri ile Kastamonu, Gümüşhane Erzincan ve Sivas vilayetlerinin bir kısmını kapsamaktaydı. Kısacası bu devletin sınırları İnebolu’dan Batum’a kadar uzanan alanı içine almaktadır.⁶¹ Bu devletin başkenti olarak Samsun’un seçilmesi Samsun ve çevresinde çok yoğun Rum çete faaliyetlerinin başlamasına neden olmuştur. Din adamları da bu çeteleri desteklemiştir.⁶² Bu amaçlarını gerçekleştirmek isteyen Pontus Cemiyeti ve Fener Rum Patrikhanesi bölgede kurdurduğu ve desteklediği çeteleri harekete geçirmiştir.⁶³ Bu çeteler Bafra ve çevresinde köylere baskınlar düzenlemiş, masun halkın canına ve malına kastetmiş, insanlık dışı muamelelerde ve katliamlarda bulunmuşlardır.

Savaş sırasında ilk önemli Rum çete faaliyetleri Bafra ve çevresinde görülmüştür. Seferberlik ilanı ile silahaltına girmeyen veya orduya katıldığı halde ordudan firar eden Rumlar, Rum köylerinin çoğunlukta olduğu dağlık Nebiyan bölgesinde toplanmışlardır.⁶⁴ Nebiyan bölgesindeki Rum çete faaliyetleri Osmanlı Devleti’nin seferberlik ilan ettiği dönemlerde başlamış I. Dünya savaşı yıllarında artarak devam etmiştir. Ekim 1914’ten 1916 yılının ortalarına kadar bölgedeki Rum çeteleri katl, yaralama, hırsızlık ve ev yakma gibi çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır.⁶⁵ Rum çetecilerin ilk eylemi Rum köyünden iki köylüyü sırt sırta bağlayarak diri diri yakmaları olmuştur. Bu eylem Nebiyan’da yıllarca devam edecek kanlı sahnelerin başlangıcıdır. Çeteler daha sonra bir jandarma, bir asker ve tarlada çalışan bir çiftçiye katletmişlerdir. Yollarda karşılaştıkları Müslüman kadınların iffet ve namuslarına saldırılarda bulunmaya başlamışlardır.⁶⁶ Rum çeteleri Otkaya, Hırsu, Gezlik, Gelemağrı, Nirancık, Taşkelik, Karaköy, Dededağı, Ahırcuk, Müyesserli, Köleyurdu köyleri ile Alaçam nahiyesindeki Türk evlerine baskınlar düzenleyerek halkı katledip mallarını gasp etmişlerdir.⁶⁷ Bafra ve çevresinde faaliyette bulunan Rum çeteleri 1916 yılında Ruslardan aldıkları desteklerle çok daha büyük ve sistematik eylemlerde bulunmuşlardır. Amaçları Nebiyan bölgesinde Rum köyleri arasında kalan altı Müslüman Türk köyünü (Boyalıtürkmenler, Kasnakçımermer, Çağşur, Kuşkayası, İnözü, Cılız) ortadan

⁶⁰ Hadiye Yılmaz, *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.69.

⁶¹ Yusuf Gedikli, *Pontus Meselesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s.115.

⁶² Pelin İskender Kılıç, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları”, *Turkish Studies*, 6/2, 2011, s.485.

⁶³ Ali Karakurt, *Fener Patrikhanesinin İcüyü*, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul 1955, s.45.

⁶⁴ Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995, s.189.

⁶⁵ Önder Duman, *Emperyal Bir Araç Olarak Rum-Pontus Sorunu (1908-1918)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.103.

⁶⁶ Kurt, *a.g.e.*, s.189.

⁶⁷ Duman, *a.g.e.*, s.103.

kaldırmaktı.⁶⁸ Rum çetelerinin Bafra'da en bilinen eylemlerinden biri, yüz elli haneden oluşan Çağşur Köyü'ne düzenlenen ve "Çağşur Vaka-i Faciası" olarak anılan baskındır. Bu olayda, 15 Ekim 1917 tarihinde Rum çete liderleri Kara İlyas, Havzalı Vasil, Yaylalı Kel Sava, Kuru Gökçeli Deli Andon ve Yuvani, Çağşur köyünü yakıp katliam yapmışlardır. Bu saldırıda yaşları 5 ile 68 arasında değişen yaklaşık 67 kişi katledilmiştir. 1917 yılından sonra Bafra ve çevresindeki Rum eşkiyasının çete faaliyetleri giderek artmıştır.⁶⁹

Osmanlı Devleti cephelede mücadele ederken, cephe gerisinde çete faaliyetleriyle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadele esnasında güvenlikten sorumlu jandarma birliklerine destek için halktan birtakım şahıslar dâhil edilmiş ise de bunların ilerlemiş yaşta ve askeri eğitimden yoksun olmaları çetelerle etkili mücadeleyi olumsuz yönde etkilemiştir. Çetelerin elinde bulunan silahların daha modern olması jandarma birliklerinin silah ve mühimmat sıkıntısı çekmesi çetelerinin ortadan kaldırılmasını engellemiştir.⁷⁰ Savaşın devam ettiği ve Pontus çetelerinin eşkıyalık faaliyetlerinin artmaya başladığı bir dönemde Bafra'ya atanan Osman Zühtü Bey, Bafra ve çevresinde faaliyet gösteren Rum çeteleriyle mücadele etmeye başlamıştır. Bu mücadele hakkında Bafra Kapıkaya Karakolu Tarihçesi⁷¹ adı altında karakol yetkilileri tarafından tutulan kayıtlarda şu bilgilere yer verilmektedir.

“6 Mart 1331 (19 Mart 1915) senesi pazartesi günü saat 12’de Yün Dağı mevkiinde Sarpun Köyü’nden Danacı Mehmet oğlu Hüseyin iki arkadaşı ile soyguna uğramış bunların takibine merkezden süvari neferi Ali oğlu Mehmet kumandasında 8 kişilik bir kuvvet gönderilmiş failler henüz tespit edilememiştir. 8 Mart 1331(21 Mart 1915) çarşamba günü saat 6’da Mehmet müfrezesi tarafından vazife için Bafra’ya gönderilen Jandarma Eri Kapusuz oğlu Kurtça ile Bodur oğlu Ahmet’in geriye dönmedikleri, merkezde ise avdetleri yoksa aranması hususundaki Ahmet’in merkeze gönderdiği teskereden anlaşılmıştır. Jandarma ve korucudan müteakip 20 kişilik bir kuvvetle merkez karakol komutanı süvari neferi gündüz saat 8’de Kapı Kaya’ya gelmiş iki gün yapılan tahkikat ve araştırma neticesinde Kapı Kaya’nın Yün Dağı’nın ortasından geçen yol kenarına pusu kurularak jandarmaların tutulduğu ve yine tarama neticesi pusu mahalline bir saat

⁶⁸ Gedikli, a.g.e., s.240.

⁶⁹ Zafer Gölen, “Rumların Bafra’da Gerçekleştirdikleri Çağşur (Esençay) Katliamı (1917)”. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 21/35 (Şubat 2024), s.80.

⁷⁰ Nevzat Sağlam, Bafra ve Civarında Rumların Eşkıyalık Faaliyetleri (1914-1923), *Geçmişten Günümüze Göç III*, Editör: Prof. Dr. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017, s.128-130.

⁷¹ Bafra Kapı Kaya Karakolu, 1. Dünya Savaşı sırasında askerlik işlerinin hızlıca yürütülmesi ve bölgede ortaya çıkan Rum çeteleriyle mücadele edilmesini kolaylaştırmak için Samsun Tabur komutanı Binbaşı Osman tarafından 1915’te kurulmuştur. Karakolun askeri gücü 1 Onbaşı 14 Erden oluşmaktadır. Bkz. Ali Ak, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bafra*, Samsun 1983, s.10.

uzak olan Yün Dağ'ına bitişik Kuzkulat ormanında erlerin cesetleri kısmen yanık olarak bulunmuştur. 3 gün yapılan takibat ve tahkikat neticesi Kapı Kaya, Yayla, Sıklık, Kuzalan köylerinin Rum askeri firarilerinden mürettep Kavaklı oğlu Sava reisliğinde bulunan 22 kişilik bir firari grup tarafından basıldığı gizlice haber alınmış ve takip neticesi elde edilemeyecekleri anlaşıncı o cihetlerde kendisi herkesçe tanınan Talip Çavuş ve arkadaşlarından yardımcı kuvvetlerde Helim oğlu Mahmut ile tebdili kıyafet ve yanlarına Rum askeri firarilerinden “sizi Jandarma yapacağım” diye dört şahsı ifal ve isimlerinin de Rum ismi takip çete gibi hareket icabında bunlara iştirak etmek suretiyle müfrezeden ayrılmış ikinci günü 13 Mart 1331(26 Mart1915) Pazar günü gündüz alaturka saat 7’de Kuzkulat ormanının ortasından geçen çayda kayalık ve ormanlık olan bir mevkide havanın çiseli bir zamanında ani olarak yukarıda ismi geçen katillerden dördüne tesadüf edilerek derhal hem iki taraf mevzi tutup çarpışmaya başlamış eşkıyanın etrafı ormandan istifade edilerek mümkün mertebe çevrilmiş 4 saat çatışma devam etmiş ise de akşamın yaklaşması istenilen imdat kuvvetlerinin yetişemeyeceğini anlayan Talip Çavuş ormanlıktan istifade ederek bizzat mevzi ve cephe değiştirmek suretiyle eşkıyaya kendisini sezdirmeden tam karşısına geçerek katillerden reis Kavaklı oğlu Sava, Havzalı Kocagöz Kostil ve Yaylalı Nikola yakalanmıştır”.⁷²

Bu hadisenin devamında yaşananlar ise yine ilgili tutanakta kaydedilmiştir. İlgili tutanağı inceleyen Ali Ak’ın konu hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler, Bafra’daki Rum çeteleri ve bunlarla mücadele eden güvenlik güçlerini yansıtan aşağıdaki fotoğrafla da örtüşmektedir. Ak’ın ifadesine göre; çatışma sırasında Rum eşkıyasından Yaylalı Dimit ormanlık alandan istifade ederek kaçmayı başarmıştır. Burada jandarmalara ait eşya ve tüfekler de ele geçirilmiştir. Çatışmanın ertesi günü (27 Mart 1915) çatışmaya giren eşkıyadan sekiz silahsız şahıs teslim alınarak çatışmada ölen iki eşkıyanın cesedi ile Bafra’ya götürülmüştür. Aşağıdaki Bafra hükümet Konağı önünde Kaymakam Zühtü Bey tarafından çektirilen aşağıdaki fotoğraf, Bafra Hükümet Konağı önünde Kaymakam Zühtü Bey tarafından çekilmiş olup raporda bahsedilen ve ikisi ölü olmak üzere teslim alınan Rum eşkıyasını göstermektedir.

4. Osman Zühtü Bey’in Öldürülmesi

Bölgede Rum çetelerinin neden olduğu karışıklıklar arasında hiç beklenmedik bir gelişme olarak Kaymakam Osman Zühtü Bey’in öldürülmesi Bafra’da yankıları uzun zaman hissedilecek olayların yaşanmasına neden olmuştur. Osman Zühtü Bey’in bir suikast ile öldürülmesi hakkında çok sayıda belge bulunmaktadır. Bu belgelerin büyük kısmı kaymakamın öldürülmesi ve sonrasındaki tahkikat süreçleriyle alakalıdır. Arşiv belgelerinde ilk olarak Osman Zühtü Bey’in,

⁷² Ali Ak, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bafra*, Samsun 1983, s.11-12.

Alaçam eşrafından Molla Hasanoğlu Hacı Osman tarafından öldürüldüğü üzerinde durulmuştur. Bölgenin önemli figürlerinden biri olarak Hacı Osman'ın daha önce de Bafra'da yerel idarecilerle sorun yaşadığı görülmektedir. Hacı Osman, Rüştü Bey'in kaymakamlığı döneminde silah ve barut kaçakçılığı gibi yasa dışı işler yaptığı için 1908'de kardeşi Hafız Ömer ile tutuklanmıştır.⁷³

Görsel 2: Bafra Kaymakamı Osman Zühtü Bey, Talip Çavuş, Teğmen Reşit Bey. Rum eşkiyasından yakalanan Kavaklıoğlu Sava, Havzalı Kocagöz Kostil, Yaylalı Nikola ve arkadaşları.⁷⁴

Hacı Osman'ın kaymakamlarla olan sürtüşmesi Osman Zühtü Bey döneminde yeniden ortaya çıkmıştır. Osman Zühtü Bey cinayeti öncesinde bu ikili arasında bir husumetin olduğu ve Hacı Osman'ın, Osman Zühtü Bey'i merkeze şikâyet ettiği görülmektedir. Ancak 12 Ocak 1915'te Canik mutasarrıfının Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Bafra kaymakamı hakkındaki şikâyetin incelendiği ve iddiaların asılsız olduğu asılsız olduğu ifade edilmiştir. Yazıya göre şikâyet sahibi olan Hacı Osman, Lazistan mücahitleri için halk tarafından tedarik olan elli çuval unun dağıtımından dolayı Alaçam Nahiyesi Müdürü Mehmed Kâmil Efendi'yi makam odasında adamlarıyla tehdit ve hakaret etmiştir. Ayrıca Nahiye Belediye Reisi Fazıl Efendi'yi dövmeye çalışmış ve halk arasında yalan yanlış dedikodu çıkardığının anlaşılması üzerine Bafra kazası savcısı, Hacı Osman hakkında soruşturma açmış, Hacı Osman ile arkadaşları Samsun Divân-ı Harbi-i Örfisinde yargılanmışlardır. Bu yargılama sonucunda Hacı Osman'a sekiz ay ve

⁷³ BOA, DH. MKT.1268/66, 29 Haziran 1324. (12 Temmuz 1908).

⁷⁴ Nejat Dolanay Arşivi.

arkadaşlarına muhtelif sürelerde hapis cezası verilmiştir.⁷⁵ Ancak almış oldukları cezalar çok uzun süre geçmeden affedilmiştir.⁷⁶

Görsel 3: Alaçam Belediye Reisi İçelzade Fazıl Efendi, Hamit Efendi, Hacı Osman, dönemin jandarma komutanı ve nahiye müdürü⁷⁷

Osman Zühtü Bey ile Hacı Osman arasında yaşanan husumet hakkında yukarıdaki şikayetlerle yargılama ve ceza sürecinden başka bir bilgi bulunmamaktadır. Öyle anlaşıyor ki Hacı Osman ve adamlarının aldığı cezalar affedilmiş olsa da taraflar arasındaki husumet sona ermemiş ve olaylar kaymakamın bir suikast sonucu öldürülmesine kadar varmıştır.

Osman Zühtü Bey suikastına giden süreç hakkında arşiv belgelerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Canik mutasarrıfının 22 Ekim 1915 tarihli şifreli telgrafına göre Osman Zühtü Bey bazı incelemelerde bulunmak üzere Eytam Müdürü Kadri Efendi ile Alaçam Nahiyesi'ne doğru yola çıkmış ve Bafra'ya dönerken Muamlı⁷⁸ karyesi civarında on kişilik bir eşkıya çetesinin saldırısına uğrayarak şehit edilmiştir.⁷⁹ Mutasarrıflığın cinayeti takip eden bir başka yazısına göre bu saldırıda Osman Zühtü ve Kadri Bey'in yanı sıra Alaçam eşrafından Hacı Osman'ın kardeşi Hafız Ömer Efendi ile Arabacı Andon da hayatını kaybet-

⁷⁵ BOA, DH.EUM. 2.Şb,28/21, 25 Safer 1333 (12 Ocak 1915).

⁷⁶ BOA, İ.HB., 175/16, 21 Eylül 1331 (4 Ekim 1915).

⁷⁷ Oğulcan Günel Arşivi.

⁷⁸ Günümüz Altınay Köyünün eski adıdır. Bkz. T.C. İçişleri Bakanlığı, *Köylerimiz 1 Mart 1968 Gününe Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1968, s.736.

⁷⁹ BOA, DH. ŞRF., 494/62, 9 Teşrin-i Evvel 1331 (22 Ekim 1915).

miştir.⁸⁰ Elde edilen bilgilere göre çetenin elinde küçük ve büyük mavzer tüfekleri bulunmaktaydı. Olayın haber alınması üzerine faillerin yakalanması için Bafra jandarma birliği ve merkezden elli neferlik seyyar jandarma gönderilmiştir. Çevre liva ve kaza merkezlerine gerekli tedbirin alınması yönünde bilgiler verilmiştir.⁸¹ Kaymakamı ve arkadaşlarını öldürenlerin “Alaçam eşrafından Hacı Osman ve adamları” olduğu yazışmalarda açıkça ifade edilmektedir.⁸² Daha sonraki yazışmalarda katillerin “Müslüman üç kişiden” oluştuğu belirtilmiştir.⁸³ Çok geçmeden cinayeti işleyenlerin bir kısmının ele geçirildiği, Hacı Osman’ın da yakalanması için takibat başlatıldığı ifade edilmiştir.⁸⁴ Bir başka belgede ise kaymakamın ailesinin maddi sıkıntısının olduğu, Osman Zühtü Bey’in birikmiş maaşlarının verilmesi ve bunların yol masraflarının karşılanması istenmiştir.⁸⁵

Osman Zühtü Bey’in suikast sonrası hayatını kaybetmesinden sonra yapılan yazışmalar zaman zaman birbirleriyle tutarsızlık göstermektedir. 29 Ekim 1915 tarihli bir belgede Bafra kaymakamı Osman Zühtü Bey’i katlettiği kesinleşen ve Amasya havalisinde bulunan Alaçamlı Hacı Osman’ın bir an önce yakalatılması istendiği belirtilmektedir.⁸⁶ Bir gün sonraki yazışmalarda ise Alaçamlı Hacı Osman’ın Havza’da yakalanarak yola çıkarıldığı,⁸⁷ ertesi gün ise Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Sivas valiliğine çekilen telgrafta Hacı Osman’ın yakalanarak Samsun’a gönderildiği belirtilmektedir.⁸⁸

Bafra kaymakamı Osman Zühtü Bey cinayeti hakkında en ayrıntılı bilgiler cinayetin işlenmesinden on gün sonra Bafra kaymakamlığı tarafından 3 Kasım 1915’te çekilen telgrafta bulunmaktadır. Bu tarih en azından cinayetle ilgili tahkikat sürecinin on gün sürdüğünü göstermektedir. “*Bafra kaymakamlığı vekâletinin 21 Haziran 1331 tarihli telgrafnamesi hülasa suretidir*” başlığını taşıyan bu telgrafta olaya ilişkin detaylar şu şekilde aktarılmıştır.

“Bafra kaymakamı Osman Zühdü Bey’in öldürülmesiyle suçlanan Molla Hasanoglu Hacı Osman ordu için yapılan yardıma muhalefet ettiğinden gıyaben Samsun Divan-ı Harbi’de yargılanmış, sekiz ay hapis cezası almıştır. Hacı Osman, gizlice Alaçam’a gelerek kardeşi Hafız Ömer, nahiye

⁸⁰ BOA, DH. EUM.2.Şb., 13/39, 22 Teşrin-i Evvel 1331 (4 Kasım 1915).

⁸¹ BOA, DH. EUM.2.Şb, 28/21, 10 Teşrin-i Evvel 1331 (23 Ekim 1915).

⁸² BOA, DH. ŞRF., 494/84, 11 Teşrin-i Evvel 1331 (24 Ekim 1915).

⁸³ BOA, DH. ŞRF., 494/101,12 Teşrin-i Evvel 1331 (25 Ekim 1915), BOA, DH.EUM.2.Şb.28/21, 12 Teşrin-i Evvel 1331 (26 Ekim 1915).

⁸⁴ BOA, DH. ŞRF., 495/7, 15 Teşrin-i Evvel 1331 (28 Ekim 1915).

⁸⁵ BOA, DH. ŞFR., 495/9, 16 Teşrin-i Evvel 1331 (28 Ekim 1915). Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Canik mutasarrıflığına çekilen telgrafta Osman Zühtü Bey’in ailesine örtülü ödenekten yol parası verilmesi ve birikmiş maaşının ödenmesine müsaade edilmesi istenmiştir. Bkz. BOA, DH. ŞFR.,57/199, 18 Teşrin-i Evvel 1331 (31 Ekim 1915).

⁸⁶ BOA, DH. ŞRF., 495/7, 16 Teşrin-i Evvel 1331 (29 Ekim 1915).

⁸⁷ BOA, DH. ŞRF., 495/7, 17 Teşrin-i Evvel 1331 (30 Ekim 1915).

⁸⁸ BOA, DH. ŞRF., 57/197, 18 Teşrin-i Evvel 1331 (31 Ekim 1915).

müdürü Kâmil Bey, belediye reisi Fazıl Bey ve şehrin ileri gelenlerinden Periski ile Aleksi'yi ortadan kaldırmak amacıyla bir plan hazırladı. Bu plan doğrultusunda telgraf çavuşu Arnavut Ahmed, Nezir Çavuş ve İsmail'i önce kendi hamamına, ardından evine davet etti. Onlarla suikastın ayrıntılarını görüştü ve eylemin gerçekleşmesi hâlinde Alaçam yakınlarındaki kendisine ait Sarıçam Çiftliği'ni kendilerine vereceğini vadetti. Telgraf çavuşu Arnavut Ahmed ile Nezir Çavuş ve İsmail, suikast düzenleme konusunda söz birliği ettiler. Eğer suikastı ilk oluşturduğu ekip gerçekleştiremezse Boduroğlu Hakkı, Besim Çavuşoğlu Hüseyin, Haliloğlu Seydi Mehmed'in yapmasını istemiştir. Bu planlamalar yapıldıktan sonra Hacı Osman İstanbul'a gitmiştir. Yapılan planlar doğrultusunda İstanbul'dan Alaçam'daki suikast için anlaştığı şahıslara "alacakları tahsil edin" şeklinde parolalı telgrafi gönderecek ve ellerine geçtiğinde ise iş bitirilecekti. Fakat telgraf ulaşmaz ise herhangi bir eyleme geçilmemesi kararlaştırıldı. Hacı Osman İstanbul'dan şifreli telgrafi birkaç kez çekmesine rağmen aldığı cevap "alacakları tahsil edememekteyiz" şeklinde olup bir sonuç alınmayacağını görünce İstanbul'dan Havza'ya gelmiştir. Hacı Osman telgrafla Karlılı Koca Hasan oğlu Seferi ve yazıhanesi kâtibi Anastası Havza'ya davet etmiştir. Bu kişiler Havza'ya vardıklarında Hacı Osman işin yapılamamış olmasından dolayı onları azarlamış ve Bafra kaymakamı Osman Zühtü Bey'in de vurdurulacağını onlara bildirmiştir. Ağustos sonlarında Hacı Osman, Reji kolcusu Bodos ve Mihail eşliğinde gizlice Alaçam'a intikal etmiştir. Bu sırada Anastas'ın evinde bulunan grup, aynı gece Bafra Kaymakamı'nın vergi ihalesi amacıyla Alaçam'a geldiği haberi almıştır. Bu haberi alan Hacı Osman daha öncesinden işin yapılamamış olmasından dolayı hiddetlenerek gidip kaymakam beyi ve yanındakileri vurup ata atlayıp kaçacağını ifade etmiştir. Bodos ve Mihail bunun doğru bir hamle olmadığını beyan ederek Hacı Osman'ı engellemişlerdir. Birkaç akşam sonra Osman Zühtü Bey, Vasilaksi'nin bahçesinde yemek yediği sırada ikinci ekipten Boduroğlu Hakkı tarafından Mihal adlı kişi bahçe civarına götürülmüş o da kaymakamı gözetlemiştir. Mihail, kaymakama doğru tüfeği ile tam nişan aldığı esnada Boduroğlu Hakkı araya girerek "burada ateş edersen beni çarşıda tutuklayıp asarlar, ben çarşıya gittikten sonra ateş et" demesine dediği için o akşam da suikast gerçekleşmemiştir". "Ertesi akşam Mihail, kaymakamı vurması için götürülmesine rağmen havanın yağmurlu ve şimşekli olmasından dolayı sonuç alamamıştır. Hacı Osman, Mihail'in Etyemez'deki çiftliğindeki yarıcısı Sarrac Mihail'in evinde gizlemiş, planlanan suikast gerçekleşmeyince Havza'ya geri dönmüştür. Bir müddet burada ikamet etmiş yirmi gün sonra oğlu Mustafa'yı Havza'ya çağırıp Havzalı Benekoğlu Sava'yı yanına katarak Mihail'e arkadaş olsun diye göndermiştir. Bafra kaymakamının vurulması işi için Mihal'in Bafra'ya gönderilmesi istenmiştir. Plana göre Mihail, Bafra'ya gidecek, Bafra hükümet konağının tam karşısında yer alan handa kalacak ve kaymakamın bütün hareketlerini adım adım takip edecekti. Kaymakam hükümet konağından çıkıp evine veya kahvehaneye gittiğinde takip edilerek kaçacağı yerler tahmin edilecekti. Mihail ile Sava'nın kaymakamı ortadan

kaldırması bu doğrultuda planlanmıştır. Ancak kaymakam Bafra'da vurulamazsa, Mihail'in Sava ile birlikte Alaçam'a intikal etmesi ve kaymakamın oraya gelişinin beklenerek suikastın Alaçam'da icra edilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim kaymakamı Bafra'da vurmak mümkün olmayınca planın ikinci aşamasına geçildi. Hacı Osman'ın oğlu Mustafa, kaymakamın Alaçam'a geldiğinde vurulması talimatını verdi. Bu esnada kaymakam Alaçam'a gelmişti. Mustafa, suikastın çarşıda gerçekleştirilmesini istemiş; ancak kâtip Anastas, olay sonrası katillerin hemen yakalanacak olmasından endişe ederek suikastın, kaymakamın Bafra'ya geri dönüşü sırasında Çocukboğan mevkiinde yapılmasını ısrarla teklif etmiştir. Hacı Osman'ın oğlu Mustafa burada arkadaş edindikleri Alaçamlı eşkıya Körükoğlu Simyon'a Belçika tüfeğiyle yüz beş fişek ve Sava'ya milli fişekler ile bir adet Yunan tüfeği vermiştir. Anastas ise saat üçte eşkıyanın yanına gidip "kaymakam mülkiye müfettişi olmuş bir daha Alaçam'a gelmez, şu anda Alaçam'da ancak yarın sabah Bafra'ya geri dönecek, ne yaparsanız yapın yoksa bu fırsat bir daha ele geçmez" demiştir. Ertesi gün sabah saat dokuz sularında Muamlı Köyü açıklarında at arabasıyla seyahat eden kaymakam ve yanındakiler; Mihail, Sava ve Simon tarafından çapraz ateş ile öldürülmüşlerdir. Suikastı işleyenler Havza'ya kaçmış, sonrasında sıkı takip edilmişlerdir. Kâtip Anastas'ın kardeşi Baba Mihail, Sarraç Mihail ile Boduroğlu Hakkı olayı baştan sonuna kadar bildiklerinden Mustafa'nın arzusu üzerine Çilesizoğlu Molla Mehmet vasıtasıyla Laz İsmail tarafından Perikli Fazıl Efendi ile Pehlivan Hasan'ın öldürülmesi tasarlanmış ama gerçekleşmemiştir. Hacı Osman'ın oğlu Mustafa, gece saat üçte Lazaros adlı tüccara Kaymakam ve Hafız Ömer, yarın gönderdiğim adamlar tarafından yolda öldürülecek demiştir. Ancak Lazaros, olaydan haberdar olmasına rağmen bunu herkesten gizlemiş; bu nedenle kendisi de tutuklanmıştır."⁸⁹

Bafra kaymakamlığından gönderilen bu telgraf Kaymakam Osman Zühtü Bey'in nasıl öldürüldüğü hakkında çok net bilgiler vermektedir. Suikastın kimler tarafından tasarlandığı, tetikçilerin kimler olduğu, öldürülme planları ve teşebbüsleri, olayın yeri, tarihi, hatta saatine kadar ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Kaymakamı öldüren Sava ve Mihail adlı tetikçiler kısa bir müddet sonra yakalanmıştır. Bunların yakalanmasında reji kolcusu Bodus Ağa, Kostantinoğlu Penayut ve Nikola oğlu Kuzman adlı kişilerin büyük katkıları olmuştur. Yaptıkları bu hizmetten ötürü bu kişiler beşer lira ile ödüllendirilmişlerdir.⁹⁰

5. Cinayet Sonrası Süreç

Osman Zühtü Bey'in 22 Ekim 1915'te suikast sonucu hayatını kaybetmesinden sonra katiller hakkında takip ve tahkikat işlemleri başlatılmış ve bu

⁸⁹ BOA, DH.EUM.2.Şb.,39/3, 21 Teşrin-i Evvel 1331 (3 Kasım 1915).

⁹⁰ BOA, DH.EUM.2.Şb.,28/21, 9 Kanun-ı Evvel 1331 (22 Aralık 1915).

işlemler 1916'da da devam etmiştir. Dâhiyle Nezareti'nden Canik Mutasarrıflığına gönderilen 22 Ocak 1916 tarihli yazıda Bafra kaymakamıyla arkadaşlarının katilleri hakkında Adliye müfettişi tarafından icra edilmekte olan tahkikatın “saika-i menfaatle” bazı şahıslar tarafından “eşkal-i memul” olduğu adliye nezaretinden bildirilmiş; tahkikatın zorlaştırılmaması için gerekli desteğin verilmesi istenmiştir.⁹¹ Yapılan tahkikat esnasında kaymakam vekili, müdde-i umumi, kaza savcısı ve adliye memurları tarafından zanlıların darp ettirildikleri ortaya çıkmıştır. Bu darp olayından sonra yargılamanın divan-ı harbe verilmesi istenmiş⁹² fakat gerek görülmemiştir.⁹³ Osman Zühtü Bey'in katillerini ortaya çıkaran kaza savcısı Memiş Efendi ve arkadaşlarının yargılanmayı başlattığı bildirilmiş ve bunlar hakkında yapılacak takibatın ertelenmesi istenmiştir.⁹⁴

Diğer taraftan cinayetin soruşturma sürecinde bazı yetkililerin orantısız güç kullanmalarından dolayı şikayetlerin ortaya çıktığı da görülmektedir. Canik mutasarrıflığı tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 1 Eylül 1916 tarihli yazıya göre kaza müstantiki Memiş Naci Efendi ve arkadaşları adliye müfettişi Kenan Bey tarafından sorgulanmıştır. Ayrıca yazıda Canik mutasarrıfı Müştak Efendi, memleketin asayişini temin etmek için hayatını feda eden genç kaymakamın katillerini ortaya çıkarmak için çaba gösteren memurların, adaletin sağlanması uğruna perişan olmalarının önüne geçilmesi gerektiği belirtilmiş; bu nedenle tahkikatın ertelenmesi talep edilmiştir.⁹⁵ Zühtü Efendi cinayetin soruşturmasını yapan Bafra Müstantiki Memiş Efendi'nin soruşturma sırasındaki bazı uygulamaları şikâyet konusu olmuştur. 17 Eylül 1916'da Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir belgede Memiş Naci Efendi ve arkadaşlarının “kanuna aykırı bir şekilde soruşturma yaptıkları, zanlıları darp ve işkenceye tabii tuttukları, memuriyetlerini suistimal ettikleri için şikâyet edildikleri” üzerinde durulmuştur. Şikâyet üzerine müfettişler tarafından yapılan incelemede Memiş Naci Efendi ile polis memuru Tevfik Efendi'nin, Naile Hanım adlı bir şahsın evine zorla girerek şahsı darp ettikleri, Memiş Naci Bey'le Müdde-i Umumi İhsan Efendi'nin Yenice köyünde bazı şahıslara işkence yaptıkları, hatta bu işkence esnasında bir kadının karnındaki bebeğin düşmesine ve Yani adlı şahın ölümüne neden oldukları ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerden Naile'nin darp edilmesinden sorumlu polis memuru Tevfik Efendi, gardiyan Raif Ağa, Müdde-i Umumi Mehmet İhsan Efendi ve Bafra Müstantiki Memiş Naci Efendi haklarında dava açılmıştır.⁹⁶

Belgelerden anlaşıldığına göre kaymakamın öldürülmesi emrini Alaçamlı Hacı Osman Efendi vermiştir. Bu işin tetikçiliğini ise eşkıyalık yapan birkaç

⁹¹ BOA, DH. ŞFR., 60/83, 9 Kanun-u Sani 1331 (22 Ocak 1916).

⁹² BOA, DH. ŞFR., 527/78, 24 Temmuz 1332 (6 Ağustos 1916).

⁹³ BOA, DH. ŞFR., 66/198, 28 Temmuz 1332 (10 Ağustos 1916).

⁹⁴ BOA, DH. ŞFR., 530/765, 18 Ağustos 1332 (31 Ağustos 1916).

⁹⁵ BOA, DH.EUM.2.Şb., 28/21, 18 Ağustos 1332 (31 Ağustos 1916).

⁹⁶ BOA, DH.EUM.2.Şb., 28/21, 4 Eylül 1332 (17 Eylül 1916).

Ruma yaptırmıştır. Ankara valiliğinden dahiliye nezaretine gönderilen belgede adı üç kişiyle birlikte 22 Ekim 1915'te işlenen bir cinayete karışan Rum Papas Mihail 27 Ekim 1917 tarihinde on beş yıl hapse mahkûm edilmiş ve bir süre Samsun ve Amasya cezaevlerinde kaldıktan sonra arkadaşlarıyla birlikte Çorum Cezaevi'ne nakledilmiştir. Aynı olayla bağlantılı olarak Alaçamlı Vasil oğlu Anastas on beş yıl, oğlu Saraç Mihail on yıl, Alaçamlı Hacı Osman on beş yıl, oğlu Mustafa on yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır. Rumların serbest bırakılması gerekecekse, bu konuda savcılığa emir verilmesi gerektiği Çorum mutasarrıflığından bildirilmiştir. Ancak bu kişilerin serbest bırakılmasının, padişahın veya devletin özel bir affına bağlı olduğu belirtilmiştir.⁹⁷ Hukuk müşavirliğine Emniyet Müdürlüğünden gönderilen başka bir yazıda kaymakamı öldüren kişilerin af kanunundan yararlanıp yararlanamayacaklarının belirlenebilmesi için, cinayetin hangi sebeple işlendiğinin ve olayla ilgili diğer ayrıntıların net olarak bilinmesi gerektiği ifade edilmiştir. Olayın gerçekleşmesinden hemen sonra ve yargılama süreci boyunca Dahiliye Nezareti'ne düzenli olarak bilgi verilmiş; bu bilgiler doğrultusunda oluşturulan dosyanın Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nde bulunduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, söz konusu dosyanın teslim edilmesi talep edilerek iadesi istenmiştir.⁹⁸

Bafra kaymakamı Osman Zühtü Bey'in cinayetinin baş sorumlusu olarak 1919 yılına kadar olan belgelerde Hacı Osman Efendi gösterilmektedir. Ancak daha sonra Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda olayın başından beri katil olarak görülen Alaçamlı Hacı Osman ve arkadaşlarının asıl katil olmadığı, gerçek katillerin dağlarda, kırlarda eşkıyalık yapan asker kaçağı olan Alaçam Rum mahallesinden Kabasakal oğullarından şaki Simon ve arkadaşları olduğu ifade da edilmiştir. Bu karar doğrultusunda bir sonraki başlıkta da görüleceği gibi Hacı Osman ve arkadaşları tahliye olmuş ve Alaçam'a dönmüşlerdir. Ancak Hacı Osman ve arkadaşlarının Canik mevkinde oldukları ve öyle serbest gezmelerine müsaade edilmediği belirtilmektedir.⁹⁹

5. Suçluların Affı ve Yankıları

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı sırasında asker ihtiyacını karşılamak ve firarları önlemek amacıyla üç genel af kanunu çıkarmıştır. İlk af 6 Ağustos 1914'te ilan edilmiş, firar eden askerlerin üç gün içinde teslim olmaları hâlinde affedilecekleri belirtilmiştir. İkinci af 28 Haziran 1915'te çıkarılmış, asker kaçaklarının 30 gün içinde teslim olmaları durumunda affedilecekleri duyurulmuştur. Üçüncü af ise 15 Temmuz 1918'de, Sultan Vahdettin'in tahta çıkışı vesilesiyle ilan edilmiş; firarilerin 15 gün içinde teslim olmaları hâlinde

⁹⁷ BOA, DH.EUM.3.Şb., 27/50, 12 Şubat 1335 (12 Şubat 1919).

⁹⁸ BOA, DH.EUM.3.Şb., 27/50, 12 Şubat 1335 (12 Şubat 1919).

⁹⁹ BOA, DH.EUM.AYŞ, 65/13, 27 Nisan 1335 (26 Mart 1919).

affedilecekleri ve firar sırasında vatana ihanet dışında işlenen suçların da kapsam dahilinde olduğu açıklanmıştır. Bu af kanunlarıyla cezalarının büyük kısmını tamamlayan mahkûmlar tahliye edilerek cephelere sevk edilmiştir. Amaç, cezalandırmak yerine asker kazanımını sağlamaktır.¹⁰⁰

I. Dünya savaşı sonrası mütareke döneminde de İstanbul hükümetlerinin çıkarmış olduğu af lar da olmuştur. Bunlardan ilki 12 Aralık 1918’de Tevfik Paşa hükümetinin çıkardığı aftır. Buna göre; Hapishane-i Umumideki mahkûmlardan ceza süreleri müddetince iyi halleri görülen 21 kişi affedilmiştir. Bu yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmış dar kapsamlı bir aftır. 23 Aralık 1918 tarihinde Tevfik Paşa kabinesince geniş kapsamlı bir af kanunu daha çıkarılmıştır. 23 Mart 1919 tarihinde Ferit Paşa hükümeti, “*Bazı Ceraim Erbabı Hakkındaki Mücazat-ı Kanuniyenin Tecil-i İnfazına Dair*” hazırladığı kararname ile askerlikten kaçanlar, seferberlik esnasında karaborsacılık yapanlar, emniyetin bozulmasına neden olanlar, tehcir dolayısıyla irtikâp olunan suç failleri, bütün idam cezasını gerektiren suç failleri ile şahsî davalar hariç diğer suç erbabının cezaları tecil edilmiştir.¹⁰¹ Bu af kanunundan Bafra kaymakamı Osman Zühtü Bey’in ölümünden sorumlu tutulan ve tutuklu bulunan Alaçamlı Hacı Osman ve oğlu Mustafa’nın da istifade ettiği ve serbest bırakıldıkları anlaşılmaktadır.

Hacı Osman ve arkadaşlarının affedilmesi ve serbest kalması üzerine Alaçam eşrafından Hafız Ömer’in¹⁰² oğlu Hüseyin bu kararın doğru olmadığı yönünde şikâyetlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Alaçamlı amcam Hacı Osman önceden işlemiş olduğu bir suçtan ceza almış, fakat oğullarıyla beraber firardayken Sivas valisi Muammer Bey tarafından affedilmiştir. Hacı Osman Bafra kaymakamı Osman Zühtü Bey’i kendisine düşman belleyip öz kardeşi babam Hafız Ömer’i Bafra eytam müdürünü ve arabacılarını adamlarına katlettirmiştir. Bu olaydan sonra on yedi yetim ortada kalmışızdır. Katil amcamın idam hükmü değiştirilerek diğer suçları da hafifletilerek on beş seneye düşürülmüştür. Hacı Osman amcam resmîyetle Çorum hapishanesinde yatıyor gözüküyor olmasına rağmen çarşı pazarda serbestçe gezmektedir. Serveti sayesinde işlediği suçlardan kurtulmaktadır. Anadolu’da emsali görülmeyen feci katilin tekrardan kurtulması bundan sonra bu katillerin her şeye cesaret edeceği aşîkârdır.¹⁰³

¹⁰⁰ Cihat Tanış, Birinci Dünya Savaşında Af, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:12, S:65 Ağustos 2019, s.285-286.

¹⁰¹ Cihat Tanış, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Siyasî Af (1908-1923)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2016, s.59-63.

¹⁰² Alaçam eşrafından Hafız Ömer, Bafra kaymakamı Zühdü Beyin öldürülmesiyle suçlanan Molla Hasanoğlu Hacı Osman’ın kardeşidir.22 Ekim 1915’te gerçekleştirilen saldırıda Hacı Osman’ın kardeşi de öldürülmüştür. Bkz. BOA, DH.EUM-AYS, 65/13, 27 Nisan 1335 (26 Mart 1919).

¹⁰³ BOA, DH.EUM.AYŞ, 65/13, 27 Nisan 1335 (26 Mart 1919).

Ancak daha sonra yapılan takibatta Hacı Osman'ın kanuna aykırı bir şekilde tahliye edildikleri ortaya çıkmıştır. Hacı Osman'ın, Çorum Hapishanesi'nde tutuklu bulunurken tahliye edildiği ortaya çıkmıştır. Bu durum üzerine Adliye Nezareti'nin 6 Ocak 1336 tarihli telgrafnamesi uyarınca takibat yapıldığı bildirilmiştir.¹⁰⁴ Canik mutasarrıflığı tarafından gönderilen belgede, Hacı Osman ile arkadaşlarının, eski Bafra Kaymakamı Zühdü Bey ve arkadaşlarının öldürülmesi nedeniyle mahkûm edildikleri ve Çorum Hapishanesi'nde tutuklu bulundukları halde kanuna aykırı şekilde tahliye edildikleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine, hemen yakalanarak hapishaneye iade edilmeleri hususunda Adliye Nezareti'nden gelen emir doğrultusunda gerekli takip ve soruşturmanın yapılmakta olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁵ Bu belgelerin ve daha sonra Alaçam ahalisinin dilekçelerinin de gösterdiği gibi Hacı Osman'ın yeniden tutuklanması istenmiştir.

Bu yeniden tutuklama kararı üzerine Alaçam nahiyesi ahalisi 29 Şubat 1920 tarihinde Hacı Osman Efendi'nin suçsuz olduğuna dair bir dilekçe yazmıştır. Bu dilekçede Alaçam müntehib-i sanileri olan Subhi, Seferoğlu Hacı Ali, Kemal Faik, Osman Hacı İsmail, Bekir ve Jurnaloğlu Hasan, Hacı Osman'ın serbest bırakılmasını talep etmişlerdir. Hacı Osman'ın suçsuz olduğunu iddia eden Alaçam sakinlerinin ifadesi şu şekildedir:

“Geçen harp yıllarında hüküm süren baskı, zulüm ve adaletsizliklerden biri olarak Alaçam eşrafından Hacı Osman Efendi'ye karşı, kanuna aykırı ve vicdana ters bir şekilde yapılan baskı ve eziyeti esefle gördük. Şükürler olsun ki, o dönemin sona ermesiyle, Padişah Hazretleri'nin yüksek iradeleriyle bahsedilen mağduriyet sona erdirilmişti. Bu sebeple şükür ve minnetle dolmuştuk. Ancak şimdi tekrar Hacı Osman Efendi, hapishane köşelerinde süründürülmektedir. Bu durum, Hacı Osman'ın mevki, itibar, servet ve ticaretine düşman olan hasetkârlar tarafından teşvik ve düzenlenmiş bir komplo sonucudur. Hacı Osman Efendi'ye isnat edilen suçlarla hiçbir ilgisinin olmadığı, tamamen bazı kötü niyetli kişilerce yapılan iftiraların sonucu olduğu herkesçe bilinmekte ve kabul edilmektedir.

Eski Bafra Kaymakamı Zühdü Bey'in emriyle evlerin yakıldığı, akrabalarının işkenceye uğradığı ve asker kaçağı olan Rum eşkiyası tarafından yağmalama amacıyla öldürüldüğü o dönemde dahi ortaya çıkmıştır. Bu eşkiya daha sonra adaletin pençesinde idam edilmiştir. Böyle korkunç bir cinayete Hacı Osman Efendi'nin karışması için hiçbir sebep yokken, kardeşi Hafız Ömer Efendi'nin de aynı şekilde öldürülmüş olduğu açıktır.

Hacı Osman Efendi'nin suçlu sayılması, sadece bir iftira sonucu olduğu gibi, Divan-ı Harp'in bazı kötü niyetli ve fesatçı kimseler tarafından yönlendirilmesiyle cezalandırılmıştır. Ancak ceza kararında dahi suçsuzluğu ortada iken yaklaşık on ay önce çıkan Padişah'ın af kanunuyla affedilmiştir. Şimdi tekrar bazı kötü niyetli kişilerin etkisiyle aynı meseleden

¹⁰⁴ BOA, DH.İ.UM., 19/01-1-63, 7 Mart 1336 (7 Mart 1920).

¹⁰⁵ BOA, DH.İ.UM., 19/01-1-63, 8 Şubat 1336 (8 Şubat 1920).

dolayı hapse atılması gündeme gelmektedir. Bu durum tamamen bir komplo ve iftira olduğu için, yüksek vicdanınızın bunu kabul etmeyeceği aşîkârdır. Bugün hapishane köşelerine atılmak istenen Hacı Osman Efendi, toplumun sevgisini ve saygısını kazanmış olmanın yanı sıra, orduya da maddi ve manevi fedakârlıklarda bulunmuştur. Örneğin, Trablusgarp Muharebesi'nde üç bin altın lira bağışlamış, Balkan Muharebesi'nde kırk kişilik bir süvari birliği kurarak tüm masraflarını karşılamıştır. Bu fedakârlıklarından dolayı Harbiye Nezareti'nden birçok kez teşekkürname almıştır. Kendisine isnat edilen suçun asılsız olduğu, Samsun Adliye Müfettişi Kenan Bey'in yaptığı soruşturma belgelerinde tespit edilmiştir. Eğer o belgeler Divan-ı Harb'in verdiği karar evraklarıyla birleştirilip Adliye Nezareti ve Samsun Divan-ı Harbi tarafından incelenirse, suçsuzluğu açıkça anlaşılabacaktır".¹⁰⁶

Alaçam nahiyesinden oldukça kalabalık bir grup Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafla Hacı Osman'ın affına dair taleplerini bir kez daha dile getirmiştir. Bu telgrafın içeriği şu şekildedir:

"Nahiyemiz eşrafından Molla Hasanzade Hacı Osman Ağa, bundan dört yıl önce seferberlik sırasında Bafra'nın Muamlı köyü civarında Çocuk Boğan adlı yerde öldürülen Bafra Kaymakamı Zühdü Bey ve arkadaşlarının ortak katili olduğu zannıyla hakkında dava açılmış, nihayetinde mahkûm edilmiştir. Yaklaşık dokuz ay önce genel af sebebiyle tahliye edilmiş ve tutuklu bulunduğu Çorum Hapishanesi'nden memleketimize dönmüştür. Şimdi ise tahliyesinin kanunsuz olduğu gerekçesiyle hakkında tekrar soruşturma yapıldığı haberini alıyoruz.

Seferberliğin uğursuz sonuçlarından biri, hatta başlıcası, memleketimizi faydalı ve millete hizmet eden yöneticilerden yoksun bırakmasıdır. Nahiyemiz de bu konuda en mağdur olan yerlerden biridir. Hacı Osman Ağa, öteden beri memleketimizin yolları ve diğer imar işleriyle uğraşmış, Balkan Harbi sırasında üç bin lira bağışta bulunmuş ve kırk gönüllü süvari askerini tedarik ederek her birine ikişer lira harçlık vermek suretiyle kendi cebinden ihsan etmiş ve bu hizmetleri kayıtlı olarak sabittir.

Yirmi bin nüfusa sahip nahiyemizin genel halkı, tarımdan geçimini sağlamaktadır ve bunların en temel ihtiyaçlarını karşılamak için mülklerini ve çiftlik hayvanlarını hırsızlardan koruma hususunda büyük gayret ve çaba göstermiştir. Daha önce olduğu gibi, memlekete geldiğinden beri de aynı şekilde çalışmaya devam etmektedir.

Bugün ise yine bu hayvan hırsızlığı yüzünden zavallı halkın güvenliği tehlikeye düşmüş durumdadır. Esasen böyle bir cinayeti aklından bile geçiremeyeceği açıktır. Özellikle, bahsi geçen maktuller arasında Hacı Osman'ın kardeşi Hafız Ömer Efendi de bulunmaktadır. En gaddar bir

¹⁰⁶ BOA, DH.İ.UM., 19/01-1-63, 29 Şubat 1336 (29 Şubat 1920).

insan bile kendi kardeşini öldüremez. Bu nedenle kendisinin masum olduğuna inanıyoruz”.¹⁰⁷

Bafra kaymakamı Osman Zühtü Bey’in öldürülmesi hadisesinin gerçek failini kesin olarak ortaya koymak belgelerin dilinden pek mümkün gözükmemektedir. Belgeler ilk önce katilin Alaçam eşrafından Hacı Osman olduğunu belirtirken daha sonra Zühtü Bey’in Rum eşkıyası tarafından öldürüldüğü ifade etmektedir. Osman Zühtü Bey’in Bafra’ya atandığı dönem, Rum çeteleri Bafra ve çevresinde silahlanmış, Müslüman halka saldırmaya başlamışlardır. Osman Zühtü Bey Bafra kaymakamı olarak atandığında yaptığı ilk işler arasında Rum çetecilerle mücadele etmek olmuştur. Bu mücadele sonucu Rum çetecilerin bir kısmı etkisiz hale getirilmiştir. Bu durum akla Pontusçu Rum eşkıyasıyla verdiği mücadele esnasında bir suikasta uğradığı ihtimalini güçlendirmektedir. Suikastın Rum tetikçiler aracılığıyla gerçekleştirilmiş olması, Hacı Osman’ın olaya “Rum eşkıyası tarafından işlenen bir cinayet” süsü vermeye çalıştığı ihtimalini de akla getirmektedir. Diğer taraftan bakıldığında, Osman Zühtü Bey’in Bafra’ya atanmasını takip eden bir yıllık süre zarfında zaten daha önce Bafra yerel yönetimi ile iyi münasebetleri olmayan Alaçamlı Hacı Osman ile ihtilaf yaşamış olması da oldukça muhtemeldir. Öyle ki suikast sonrasında yapılan tahkikat sürecindeki bilgiler eylemin oldukça planlı bir şekilde hazırlandığı ve bu planların arkasında Hacı Osman’ın olduğu ortaya çıkmaktadır. Hacı Osman’ın 1917 senesinde olayın faili olduğu gerekçesiyle yakalanıp cezaevine konulması, daha sonra 1919’da çıkan afı serbest kalması ve kısa süre sonra tekrar tutuklanmasının istenmesi suçun azmettiricisi olduğu tezini güçlendirmektedir.

Olayla alakalı olarak dönemin kaynakları bu şekilde bir hikâye ortaya koyarken hadisenin günümüze yansımaları da cinayet veya katiller hakkında bazı ipuçları da sunabilir. Üzerinden yüz on sene geçmiş bu olayla ilgili olarak, olayda söz konusu olan kişilerin akrabalarının vereceği bilgiler bu bakımdan dikkat çekicidir. Alaçamlı Hacı Osman’ın torunu Osman Sönmez’in eşi Birdal Sönmez (d. 1936)¹⁰⁸ ile gerçekleştirilen mülakatta, Hacı Osman’ın yaşamı ve etkileri hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Hacı Osman’ın Bafra kaymakamı ile birtakım anlaşmazlıklar yaşadığı için kaymakamı tetikçi tutarak vurdurduğu, bu işin azmettiricisi olduğu anlatılırdı. Hacı Osman’ın erkek kardeşi Hafız Ömer’in Bafra kaymakamı Osman Zühtü Beyle arası gayet iyiydi. Arabada kardeşinin olduğunu bilmeyen Hacı Osman tuttuğu tetikçiler yüzünden kardeşinin ölümüne de sebebiyet vermiştir. Hacı Osman’ın kardeşi Hafız Ömer’i bilerek vurduğu o dönemde anlatılsa da bu doğru değildir. Alaçamlı Hacı Osman, 20. yüzyılın

¹⁰⁷ BOA, DH.İ.UM., 19/01-1-63, 2 Şubat 1336 (2 Şubat 1920).

¹⁰⁸ Alaçamlı Hacı Osman’ın torunu Osman Sönmez’in eşi.

başlarında Alaçam'ın en nüfuzlu eşrafından biri olarak öne çıkmaktadır. Kendisi, geniş arazi varlığına sahip olmasının yanı sıra, Rusya ile bütün ticareti yaparak ekonomik gücünü pekiştirmiştir. Kargalı Köyündeki bir dağa adının verilmesi, yerel halk nezdindeki itibarının ve etkisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Hacı Osman Alaçam'da çok sayıda hayır işlerinde de bulunmuştur. Bunlar arasında fırın, hamam, çeşme gibi yapılar vardır. Alaçam'ın Çeşme Mahallesi adını Hacı Osman'ın burada yaptırdığı çeşmeden almaktadır”.

Hacı Osman'ın Alaçam'daki hayır işleri, onun toplumsal rolünün önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İnşa ettirdiği fırın, hamam ve çeşme gibi yapılar, yerel halkın yaşam kalitesine katkı sağlamıştır. Özellikle, yaptırdığı çeşme nedeniyle Alaçam'ın Çeşme Mahallesi'nin adını alması, Hacı Osman'ın yerel hafızadaki kalıcı etkisini göstermektedir.

Sonuç

Bafra Kaymakamı Osman Zühtü Bey'in suikastı, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı yıllarında taşra yönetiminde karşılaştığı zorlukların ve toplumsal dinamiklerin bir yansıması olarak dikkat çekmektedir. Osman Zühtü Bey'in genç yaşta kaymakamlık görevine atanması ve idealist bir şekilde bölgedeki asayişin sağlama çabaları, dönemin taşra idaresindeki yapısal sorunları ve yerel güç odaklarıyla yaşanan çatışmaları gözler önüne sermektedir. Bu olay, yalnızca bir bireyin trajik ölümü değil, aynı zamanda Osmanlı taşrasındaki idari ve sosyal yapının kırılganlığını da ortaya koymaktadır.

Osman Zühtü Bey'in göreve atanmasının ardından, özellikle Rum çeteleriyle mücadele ve yerel eşrafla ilişkilerde yaşanan gerilimler, taşra yönetiminin karşılaştığı güvenlik ve otorite sorunlarını açıkça göstermektedir. Hacı Osman gibi yerel güç odaklarının, merkezi otoritenin temsilcisi olan kaymakamla çatışmaya girmesi ve bu çatışmanın bir suikastla sonuçlanması, Osmanlı Devleti'nin taşradaki otoritesinin ne derece zayıfladığını ortaya koymaktadır. Bu durum, aynı zamanda yerel halkın devlete olan güvenini de zedelemiş ve toplumsal huzursuzluklara zemin hazırlamıştır.

Hadisenin ardından yürütülen adli süreç, dönemin hukuk sistemindeki aksaklıkları ve adaletin sağlanmasındaki zorlukları gözler önüne sermiştir. Osman Zühtü Bey'in katillerinin yakalanmasının ardından, sorgulama sürecinde yaşanan usulsüzlükler ve kötü muamele, adalet mekanizmasının işleyişindeki zafiyetleri açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, çıkarılan af kanunu ile faillerin serbest bırakılması, adaletin sağlanması konusundaki eksiklikleri ve toplumsal adalet duygusunun zedelenmesine yol açmıştır. Bu süreç, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hukuk sisteminin ne derece zayıfladığını ve siyasi kararların adalet mekanizmasını nasıl etkilediğini göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak, Bafra Kaymakamı Osman Zühtü Bey'in suikastı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde taşra teşkilatında yaşanan sorunları, yerel güç odaklarıyla merkezi otorite arasındaki çatışmaları ve adalet sistemindeki aksaklıkları bütün boyutlarıyla ortaya koyan çarpıcı bir örnek olarak tarihimizdeki yerini almıştır. Bu elim hadise, günümüzde dahi devlet otoritesinin tesisi, hukukun üstünlüğü ve kamu görevlilerinin güvenliği gibi konularda önemli dersler barındırmaktadır. Osman Zühtü Bey'in hayatı ve suikast sonucu hayatını kaybetmesi, yalnızca bir tarihsel olay değil, aynı zamanda toplumsal ve idari yapının güçlendirilmesi için bir ibret vesikasıdır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbü'lî Evrak Odası Evrakı: (BEO.): 111/8312; 3843/288152; 4016/301189; 4037/302751; 4205/315364; 4298/322300; 2297/172211; 3419/256393; 4104/307747; 4298/322300; 841/63016; 4058/304339.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı: (DH. EUM.2.Şb.):13/39; 28/21; 39/3.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı: (DH. EUM.3.Şb.): 27/50.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Evrakı: (DH.EUM.AYŞ.): 65/13.

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı: (DH.İ.UM.): 19/01-1-63.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi:(DH. MKT.): 821/26; 1027/47; 1041/28; 226/26; 1941/27; 1322/5; 1855/74; 1900/115; 2629/14; 46/20;1268/66.

Dahiliye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı: (DH.MTV.): 22/37.

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi: (DH. SAİD. d.): 10/749; 151/115;117/7.

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.): 66/198; 495/9; 527/78; 530/765; 60/83; 57/199; 152/57; 494/101; 494/62; 494/84; 495/7; 57/197.

İrade Dahiliye: (İ. DH.): 1494/21; 1500/41; 1103/86429; 1482/15; 1496/14; 1500/52; 924/73277; 1453/43;1486/3.

İrade Harbiye: (İ.HB.): 175/16.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi: (MF.MKT.): 422/51.

Sadaret Mektubî Kalemi Deâvî: (A. MKT.DV.): 21/32.

Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme: (A. MKT.MHM.): 412/19.

Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı: (A. MKT.UM.): 12/06.

Şûra-yı Devlet Evrakı: (ŞD.): 928/65.

2. Salnameler

Trabzon Vilayeti Salnameleri (TVS): 1286 (1869); 1287 (1870); 1288 (1871); 1289 (1872); 1296 (1879); 1298 (1881); 1305 (1888),

3. Kitap ve Makaleler

ADIYEKE, Nuri, “Bir Cinayetin Anatomisi: Sındırgı Kaymakamı Cinayeti ve Kasabada Güç Dengeleri”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S:56, Ankara 2024, s. 1-24.

AK, Ali, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bafra*, Samsun 1983.

AKTAŞ, Esat, *Devlet Taşra Ekseninde İdarecilik Ordu Kazası Kaymakamları (1876-1916)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2021.

ÇAKMAK, Biray, “Geç Dönem Osmanlı Taşra Toplumunda Eşrafın Mahallî İşlevleri Üzerine: Uşaklı Tiridzâde Mehmed Paşa”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7/11, 2011, s. 3-29.

DUMAN, Önder, *Emperyal Bir Araç Olarak Rum-Pontus Sorunu (1908-1918)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

GEDİKLİ, Yusuf, *Pontus Meselesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

GÖLEN, Zafer “1905/06-1914 Osmanlı ve 1927 Cumhuriyet Dönemi Bafra Nüfus Verilerinin Göç Açısından Değerlendirilmesi”, *Geçmişten Günümüze Göç III*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017. s. 1525-1538.

GÖLEN, Zafer, “Rumların Bafra’da Gerçekleştirdikleri Çağşur (Esençay) Katliamı (1917)”. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 21/35, 2024, s.75-93.

GÖLEN, Zafer, “Savaş Yıllarında Bafra Nüfusu (1910-1916)”, *Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Bafra*, C. III, Ed. Prof. Dr. Osman Köse, Bafra Belediyesi Kültür Yayını, Ankara, 2023, s.5-49.

HALAÇOĞLU, Ahmet, “İngiliz Konsolosu Longworth'a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)”, *Belleten* 67/250, 2003, s. 881-909.

İSKENDER KILIÇ, Pelin, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları”, *Turkish Studies*, 6/2, 2011, s.485-502.

KARAGÖZ, Rıza, “Canik’in İdarî Yapısı ve İdarecileri”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Ed. Cevdet Yılmaz, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2011.

KARAKURT, Ali, *Fener Patrikhanesinin İçyüzü*, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul 1955.

KURT, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995.

ÖZ, Mehmet, “Samsun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C:36, İstanbul 2009, s.83-88.

SAĞLAM, Nevzat, “Bafra ve Civarında Rumların Eşkıyalık Faaliyetleri (1914-1923)”, *Geçmişten Günümüze Göç III*, Ed. Prof. Dr. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s.95-138.

ŞAHİN, Altınova Ayşegül, “Osmanlı Döneminde Bafra Kaymakamları”, *Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Bafra*, C: 3, Ed. Osman Köse, Berikan Elektronik Basım Yayın, Ankara 2023, s.495-512.

T.C. İçişleri Bakanlığı, *Köylerimiz 1 Mart 1968 Gününe Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1968.

TANIŞ, Cihat, “Birinci Dünya Savaşında Af”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:12, S: 65 Ağustos 2019, s.280-288.

TANIŞ, Cihat, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Siyasi Af (1908-1923)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2016.

YILMAZ, Hadiye, *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

4. Kaynak Kişiler

Birdal Sönmez (d.1936), (08.01.2025).

5. Kişisel Arşivler

Nejat Dolanay Arşivi

Safet Ay Arşivi.

EKLER

Görsel 1: Osman Zühtü Bey, Bafra Eytam Müdürü Kadir Efendi, Müdde-i Umumi İhsan Bey¹⁰⁹

Görsel 2: Osman Zühtü Bey Bafra askeri ve sivil ileri gelenlerle¹¹⁰

¹⁰⁹ Nejat Dolanay Arşivi.

Görsel 3-4. Bafra Hükümet Konağı¹¹¹

¹¹⁰ Nejat Dolanay Arşivi.

¹¹¹ Safet Ay Arşivi.

